

LUNDS UNIVERSITET

Socialhögskolan

Socialt arbete med drogmissbrukare SOL 065

Höstterminen 2002

*”Jag har inte bett om att få en
bror som missbrukar”*

(My, 31 år)

- en kvalitativ studie om syskonskap till narkotikamissbrukare.

Författare:

Kristin Henningsson

Rose-Marie Pernton

Handledare:

Leili Laanemets

Abstract

The purpose of this essay was; to shed light on men's and women's experiences and feelings being sibling to an abuser of narcotics and to visualise if these experiences and feelings have any connection with growth conditions.

Essential questions were;

- How are growth conditions described in families where a child is an abuser of narcotics?
- How is the relation described between the abuser of narcotics and it's sibling?
- How describe siblings their feelings for the sibling who is an abuser of narcotics?

The method we used in our research were qualitative interviews with six biological siblings to abusers of narcotics. In the analysis theory and earlier research have been related to the results of the research.

In our research varied descriptions appeared but we although found equal signs in our respondents descriptions. For example described our respondents, that fathers in the families, in different ways, not had been emotionally available for his children during their growth, and particularly not for the abuser of narcotics. Our respondents also described that they, in many ways, had been taken a responsibility role in relation to the sibling who abuse narcotics.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
<u>1.1 PROBLEMFÖRMULERING</u>	3
<u>1.2 SYFTE</u>	4
<u>1.3 FRÅGESTÄLLNING</u>	4
<u>1.4 AVGRÄNSNING</u>	4
2. METOD	5
<u>2.1 VAL AV METOD</u>	5
<u>2.2 URVAL</u>	5
<u>2.3 VÅRA INTERVJUER</u>	6
<u>2.4 METODENS STYRKA OCH SVAGHET</u>	7
<u>2.5 BEARBETNING OCH ANALYS</u>	8
<u>2.6 RESULTATENS TILLFÖRLITLIGHET OCH TROVÄRDIGHET</u>	9
<u>2.7 ETISKA REFLEKTIONER</u>	10
<u>2.8 SONDERING AV ÄMNESOMRÅDET</u>	11
<u>2.9 FORTSATT FRAMSTÄLLNING</u>	11
3. TEORI	12
<u>3.1 SYMBOLISK INTERAKTIONISM</u>	12
<u>3.1.1 George Herbert Mead</u>	12
<u>3.2 SYSTEMTEORI</u>	13
<u>3.2.1 Familjesystemet</u>	13
<u>3.2.2 Familjesystemets regler och jämvikt</u>	14
<u>3.2.3 Familjens subsystem och roller</u>	15
<u>3.2.4 Familjesystemets yttre gräns</u>	16
<u>3.3 EMOTIONERNAS SOCIOLOGI</u>	16
4. TIDIGARE FORSKNING	17
<u>4.1 FAMILJENS BETYDELSE I FRÅGOR OM ALKOHOL OCH DROGER</u>	17
<u>4.2 SYSKONROLLER I BARNDOM OCH VUXENLIV</u>	18
5. RESULTATREDOVISNING OCH ANALYS	20
<u>5.1 INLEDNING</u>	20
<u>5.2 UPPVÄXTFÖRHÅLLANDEN</u>	21
<u>5.2.1 Elsa</u>	21
<u>5.2.2 Bengt</u>	21
<u>5.2.3 Siv</u>	23
<u>5.2.4 Lena</u>	24
<u>5.2.5 My</u>	26
<u>5.2.6 Peter</u>	27
<u>5.3 ANALYS</u>	28
<u>5.4 RELATIONEN TILL DET NARKOTIKAMISSBRUKANDE SYSKONET</u>	32
<u>5.4.1 Elsa</u>	32
<u>5.4.2 Bengt</u>	33
<u>5.4.3 Siv</u>	34
<u>5.4.4 Lena</u>	35
<u>5.4.5 My</u>	36
<u>5.4.6 Peter</u>	37
<u>5.5 ANALYS</u>	37
<u>5.6 KÄNSLOR FÖR SYSKONET OCH DENNES NARKOTIKAMISSBRUK</u>	40
<u>5.6.1 Elsa</u>	40

<u>5.6.2 Bengt</u>	41
<u>5.6.3 Siv</u>	42
<u>5.6.4 Lena</u>	42
<u>5.6.5 My</u>	43
<u>5.6.6 Peter</u>	43
<u>5.7 ANALYS</u>	44
<u>6. SAMMANFATTNING</u>	45
<u>7. SLUTDISKUSSION</u>	46
<u>8. KÄLLFÖRTECKNING</u>	49
<i>Bilaga 1 Intervjuguide</i>	50
<i>Bilaga 2 Kontrakt</i>	51
<i>Bilaga 3 Tabell över våra respondents ursprungsfamiljer</i>	52

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Under studietidens gång har ämnet missbruk enbart tagits upp till diskussion vid ett fåtal tillfällen. När vi nu läser kursen socialt arbete med drogmissbrukare, fokuseras problematiken till största delen på drogerna och missbrukarna. Likaså sätter massmedia och litteratur oftast missbrukaren i centrum då de framställer missbrukares problem och de effekter missbruket ger. De anhörigas problem, upplevelser och känslor av att leva i närheten av en missbrukare glöms många gånger bort. Studier har förvisso gjorts beträffande anhöriga till missbrukare, men de beskriver oftast problematiken kring att vara anhörig till alkoholmissbrukare. Vår uppfattning är att anhöriga till narkotikamissbrukare inte får samma uppmärksamhet.

Samhällsnormen påtalar att missbruk av både alkohol och narkotika är förkastlig, men narkotika- och alkoholmissbruk skiljer sig åt i att narkotikan är illegal och därmed i högre grad stämplande. Narkotikamissbruk är trots sin illegalitet ingen ovanlig förekomst och i våra bekantskapskretsar finns en del narkotikamissbrukare och vi har även erfarenhet från arbete inom tvångsvård för missbrukare. Genom dessa kontakter har vi upplevt att anhöriga kan påverkas känslomässigt, socialt, ekonomiskt etc. men att deras problematik ofta kommer i skymundan. SOU-rapporten 1994:29 belyser dock att anhöriga ofta tvingas leva under omständigheter som utmärks av skam och skuldskänslor, social isolering, konflikter, och dålig ekonomi.

Då man talar om anhöriga till narkotikamissbrukare kopplas dessa till hustru, sambo, föräldrar eller barn. Men vad innebär det att ha ett syskon som är narkotikamissbrukare? Då vi sökt litteratur i ämnet har vi inte funnit några studier gjorda på syskons upplevelser av att vara syster eller bror till en narkotikamissbrukare vilket vi finner märkligt. Vi ställer oss undrande till om det är ointressant eller ovidkommande hur syskon till narkotikamissbrukare formas av sin situation.

Enligt CAN:s rapport "Drogutvecklingen i Sverige – Rapport 2002", beräknades antalet tunga narkotikamissbrukare, i Sverige år 1998, till ca 26 000 (www.can.se). Förvisso kan

narkotikamissbrukare vara enda barnet i en familj, men vår uppfattning är att de flesta narkotikamissbrukare har syskon. Därmed uppskattar vi att antalet syskon till tunga narkotikamissbrukare är lika stort som antalet tunga narkotikamissbrukare, eller förmodligen större. Dessa utgör i och för sig inte så stor del av Sveriges befolkning, men de tillhör trots allt en grupp anhöriga som inte fått någon direkt uppmärksamhet. Vår intention är därför att undersöka vad det kan innebära att vara syskon till narkotikamissbrukare.

När vi i undersökningen talar om syskon åsyftar vi biologiskt syskon som har växt upp tillsammans med sitt narkotikamissbrukande syskon. I vår definition av narkotikamissbruk avser vi: "*... fortsatt drogbruk trots vetskap om bestående eller återkommande sociala, yrkesmässiga, psykiska eller fysiska problem som orsakas eller utlöses av drogbruket. Det är också ett återkommande bruk under omständigheter där det medför risk att någon annan kan komma till skada.*" (Melin & Näsholm, 1994, s 29-30).

1.2 Syfte

Vårt syfte är att belysa mäns och kvinnors upplevelser och känslor av att vara syskon till narkotikamissbrukare samt att åskådliggöra om dessa upplevelser och känslor har något samband med uppväxtförhållanden.

1.3 Frågeställning

- Hur beskrivs uppväxtförhållanden i familjer där ett barn är narkotikamissbrukare?
- Hur beskrivs relationen mellan narkotikamissbrukare och dennes syskon?
- Hur beskriver syskon sina känslor för det narkotikamissbrukande syskonet?

1.4 Avgränsning

I vår undersökning fokuserar vi enbart på syskon till narkotikamissbrukare och vi utesluter därmed övriga anhöriga från undersökningen.

2. Metod

2.1 Val av metod

Vår undersökning har ett explorativt förhållningssätt då vår intention är att vidga förståelsen för de upplevelser och känslor som syskon till narkotikamissbrukare kan ha. En explorativ undersökning innebär att man vill upptäcka nya dimensioner hos det ämne som är föremål för undersökningen (Kvale, 1997). Undersökningen har även en kvalitativ inriktning och vi har valt att använda oss av intervjuundersökning som primärdata, vilken bygger på intervjuer med syskon till narkotikamissbrukare. Vi använder oss även av sekundärdata i form av litteratur och forskningsrapporter.

Inom vetenskaplig forskning finns det olika sätt att införskaffa data. Detta kan ske med kvantitativa metoder eller kvalitativa metoder. Kvale (1997) menar att den kvalitativa intervjun är en hjälp för att bl.a. förstå världen utifrån de intervjuades synvinkel och för att förstå innebörden av deras erfarenheter. Intervjun är en speciell form av samtal med syfte att samla information. Roos (1984) menar:

En kvalitativ intervjuundersökning innebär att man gör ganska grundliga intervjuer med ett begränsat antal individer i olika situationer för att därmed få en djupare och allsidigare bild än vad som är möjligt i massundersökningar (a.a., s 1).

Med våra kvalitativa intervjuer strävar vi inte enbart efter en beskrivning, utan även efter en förståelse av intervjupersonernas upplevelser och känslor.

2.2 Urval

Vi har använt oss av ett målinriktat urval vad gäller våra respondenter dvs. vi har gjort ett avsiktligt urval av intervjupersoner med definierade kriterier. Kriterierna för att ingå i undersökningen var; att vara biologiskt syskon till narkotikamissbrukare, att ha växt upp tillsammans med narkotikamissbrukaren och att narkotikamissbruket skall ha påverkat både narkotikamissbrukaren och dennes syskon psykiskt och socialt.

I våra bekantskapskretsar finns en del narkotikamissbrukare och syskon till narkotikamissbrukare, bland dessa har vi sökt våra respondenter. I inledningsskedet av uppsatsarbetet var fem respondenter intresserade av att medverka i undersökningen. Dessa respondenter ansåg vi som få men ändå som tillräckliga för att genomföra undersökningen. Ytterligare en respondent tillkom dock när vi påbörjat våra intervjuer, genom att en respondent föreslog en person som gärna ville medverka i undersökningen dvs. snöbollseffekten. Denna form används ofta när forskaren inte själv har tillgång till en population (DePoy & Gitlin, 1999).

2.3 Våra intervjuer

Enligt Roos (1984) finns det tre typer av kvalitativa intervjuer; samtalsintervju, användning av intervjuguide och standardiserad intervju med öppna svarsalternativ. Vi har valt att använda oss av en intervjuguide (se Bil.1) med teman som motsvara vårt syfte och våra centrala frågeställningar. Att fokusera kring olika teman öppnar vägar för respondenten att utifrån egna tankar beskriva sin situation vilken samtidigt kan ske under en viss kontroll av den som intervjuar. Detta beskriver Kvale (1997):

Den kvalitativa forskningsintervjun är fokuserad på vissa teman i den intervjuades livsvärld. Den är varken strängt strukturerad med standardiserade frågor eller icke styrande, utan fokuserad. /.../ Det kommer sedan an på den intervjuade att ta fram de dimensioner som hon finner viktiga inom det fokuserande området. Intervjuaren leder den intervjuade till vissa teman, men inte till bestämda uppfattningar om dessa teman (a.a., s 37).

Likaså säger Repstad (1999) att intervjuguiden, eller intervjuhandledningen som han väljer att kalla den, ska fungera som en minneslista så man får med de uppgifter som behövs, inte som ett formulär att följa slaviskt.

För att uppfylla vårt syfte och våra frågeställningar har vi utgått från fem teman;

- Uppväxtförhållanden
- Samspel i familjen
- Familjens relationer

- Tankar och känslor kring syskonskapet till narkotikamissbrukare
- Missbruksbild

Att vi valt de teman som intervjuguiden innehåller har sin grund i att vi vill bilda oss en uppfattning om huruvida uppväxtförhållanden och familjemedlemmarnas samspel kan ha påverkat våra respondenters upplevelser och känslor för sitt narkotikamissbrukande syskon. Temat Missbruksbild har vi valt för att få en bild av missbrukets omfattning och karaktär.

Intervjuerna med de sex respondenterna, fyra kvinnor och två män, genomfördes i början av november månad 2002 och alla respondenterna fick möjlighet att själva välja när och var intervjun skulle ske. Två av intervjuerna ägde rum på Socialhögskolan i Lund medan de övriga intervjuerna genomfördes i respondenternas hem. Varje intervju inleddes med att vi som intervjuare presenterade oss och klargjorde syftet och vad intervjuerna och materialet skulle användas till. Alla respondenterna hade tidigare blivit tillfrågade om de gav sitt medgivande till att intervjuerna bandades, men vi valde ändå att fråga dem igen och förklarade varför vi ville spela in samtalen. Respondenterna fick både i inlednings- och slutskedet möjlighet att ställa frågor, om något var oklart. Ingen störde oss under intervjuerna, alla intervjuerna genomfördes enskilt med var och en av respondenterna och intervjuernas längd varierade mellan 1,5 till 3 timmar. Vi intervjuare genomförde fem av intervjuerna ensamma medan vi båda deltog vid den sjätte och sista intervjun. Under intervjuens gång utgick vi från intervjuguidens teman och ställde inledande frågor ("kan du beskriva om..."), under samtalsgång även sonderande frågor ("kan du säga något mer om det?") och tolkande frågor ("du menar alltså..."). Vi försökte undvika ledande frågor vilket dock är något som kräver stor medvetenhet och inte alltid är så lätt att ha i åminnelse under intervjuens gång.

2.4 Metodens styrka och svaghet

Användningen av en kvalitativ metod ansåg vi som relevant och intressant för vårt syfte. Vi såg den kvalitativa metoden som en fördel i vår undersökning och vi instämmer i vad Kvale (1997) säger: "Om man vill veta hur människor uppfattar sin värld och sitt liv, varför inte prata med dem." (a.a., s 9). Ett kryss i en enkät varken förklarar, beskriver eller bidrar till förståelse för den som ska tolka materialet. Dessutom finns det i ett frågeformulär redan klara

svarsalternativ och lämnar därmed inget utrymme för egna beskrivningar. Genom intervjuer styrs visserligen respondenten men har till skillnad från den kvantitativa metoden istället möjlighet att klargöra, motivera och vidareutveckla sina svar och kan därigenom hjälpa intervjuaren att få en bredare syn av personens erfarenheter, d.v.s. öka förståelsen. I en intervjusituation har även intervjuaren möjlighet att be om en vidareutveckling av det redan sagda för att försäkra sig om att ha bildat sig en korrekt uppfattning.

I vår respondentsökning som var målinriktad med definierade kriterier blev antalet respondenter inte så många som vi hade önskat men vi vill liksom Kvale (1997) framhäva intervjuernas kvalitet istället för kvantitet. Repstad (1999) menar att om intervjuerna blir för många riskerar man att göra för ytliga analyser. Det finns inte något enhetligt svar på hur många respondenter man bör intervjua, utan det är upp till vars och ens eget omdöme. Vi ansåg att sex respondenter skulle ge oss mycket användbart material tillsammans med sekundärdatan.

2.5 Bearbetning och analys

Vi har bandat våra intervjuer, för att inte förlora värdefull information vid intervjutillfället. Bandupptagningarna har vi sedan skrivit ut ordagrant för att få en bättre överblick av undersökningsmaterialet. Ur varje utskrivna intervju har sedan relevanta delar skiljts ut. Repstad (1999) menar att man inte har någon forskningsetisk plikt att återge allt som respondenten har sagt. Det viktigaste är att man utifrån syfte och frågeställning beskriver det som är väsentligt. Därefter har vi gjort en språklig redigering av våra intervjuer där vi överfört talspråk till skriftspråk utan att ta bort meningsinnehållet. De förändringar som vi gjort är att vi tagit bort en del uttryck som ofta används i talspråk t.ex. ”ehh”, ”liksom”, ”va”. I en del fall har vi även ändrat ordföljd i utsagorna. De redigeringar vi trots allt gjort är begränsade varför vi vill påstå att det *nästan* är citat.

I vår presentation av respondenternas beskrivningar har vi använt oss av rikligt med intervjuцитat för att ge läsaren en känsla av personlig närhet till ämnet. Repstad (1999) menar att det finns goda argument för att använda citat eftersom det kryddar framställningen och gör den mer spännande att läsa och hans mening är att man hellre skall använda för många citat än för få. Utgångspunkten för presentation och analys av vårt undersökningsmaterial har varit

våra frågeställningar vilka är; uppväxtförhållanden, relationer och känslor. Utifrån dessa har vi sökt efter mönster i intervjuerna som vi lyft fram och anknutit till teori och tidigare forskning. I analysfasen har vi koncentrerat oss dels på vad som är likartat mellan våra respondenters beskrivningar och dels på vad som skiljer dem åt.

2.6 Resultatens tillförlitlighet och trovärdighet

I vårt fall då vi intervjuat syskon till narkotikamissbrukare tror vi att samma resultat, i flera avseenden, förmodligen hade uppnåtts om någon annan intervjuat under samma förutsättningar dvs. med samma metod, syfte och frågeställningar. Men det skulle förmodligen även finnas skillnader eftersom undersökningsresultatet formas av samspelet mellan de som möts vid intervjutillfället.

Som vi tidigare nämnt finns en del narkotikamissbrukare och syskon till dem i våra bekantskapskretsar och det är bland dessa vi sökt våra respondenter. Någon av respondenterna står vi i en närmre relation till, några är vi enbart bekanta med och en respondent var helt okänd för oss. Att stå i en nära relation till de respondenter man skall intervjua kan påverka resultatet både i positiv och i negativ riktning. Positivt genom att man redan har en relation och då har lättare att prata om känsliga ämnen, men det kan också vara negativt då respondenten kanske känner att denne inte vill "blotta sig" kring känsliga ämnen. Repstad (1999) menar att om relationen mellan intervjuaren och respondenten är för ytlig kan respondenten undanhålla information medan då relationen är för personlig kan intervjuaren bli alltför hänsynsfull. När vi ser till vårt undersökningsresultat kan vi inte klart uttyda att den nära relationen till några respondenter, har haft någon påverkan. Detta eftersom vi fått ungefär samma kvalitet på det material vi samlat från de olika respondenterna, oberoende av vilken relation vi haft till dem. Två av våra respondenter står vi i en nära relation till vilket inneburit att vi haft en förförståelse kring deras upplevelser och känslor av att vara syskon till narkotikamissbrukare. Följden av detta har varit att vi upplevt det som svårt att i vissa delar hålla isär intervjumaterialet och vår förförståelse. Vi har dock varit uppmärksamma på detta och påmint oss om att enbart hålla oss till intervjumaterialet. Men vi inser att vår förförståelse trots allt begränsat oss till viss del i vår analys genom att vi varit alltför hänsynsfulla gentemot våra respondenter.

Av betydelse för vår undersökning är om vi ställt relevanta frågor till våra respondenter för att dessa skall överensstämma med vårt syfte och våra frågeställningar. Vi ser det som en fördel att vi vid intervjuerna har använt oss av en intervjuguide eftersom respondenterna då inte styrts i sina beskrivningar. De har utifrån egna tankar kunnat beskriva sina uppväxtförhållanden, sin relation till, och känslor för sitt narkotikamissbrukande syskon. Det som är intressant är hur trovärdigt vi kunnat åerge respondenternas beskrivningar av sina upplevelser för att ge rätt bild av hur de uppfattar sin uppväxt och sin relation till, och känslor för sitt narkotikamissbrukande syskon.

Som intervjuare kan man aldrig försäkra sig om att respondenten ger fullständig information eller ger all information personen besitter. Trots medvetenheten hos oss intervjuare att undvika ledande frågor finns dock risken att vi kan ha påverkat respondenterna på olika sätt under intervjusituationen t ex genom att respondenten uppfattat frågor på ett sätt som vi inte avsett eller svarat utifrån vad de trott vi ville höra.

2.7 Etiska reflektioner

Samtliga respondenters medverkan bygger på frivillighet och de har alla blivit informerade om uppsatsens syfte och huvudsakliga upplägg. Vi valde att förlägga intervjuerna på en plats som respondenterna själv önskade och vi träffades således där de kände sig bekväma. I slutet av varje intervju fick respondenten möjlighet att tillägga sådant som inte tagits upp samt förtydliga det redan sagda. Detta för att minimera risken för att respondenten skulle gå ifrån intervjun med känslan av att något blivit otydligt eller osagt. Alla respondenterna har garanterats anonymitet och materialet har avidentifierats med t.ex. namn, bostadsort och detaljer som kan upplevas som känsliga för respondenterna.

Som intervjuare befinner man sig oftast i en viss maktposition. Svensson och Starrin (1996) menar att det kan handla om att man som intervjuare får tillgång till information som kan vara känslig och som i det fallet gör respondenten sårbar. Dessutom har respondenten liten kontroll, eller snarare ingen kontroll över hur datan skrivs ut, dokumenteras, tolkas och sprids. För att motverka detta fick våra respondenter möjlighet att skriva under en skriftlig överenskommelse (se Bil.2).

2.8 Sondering av ämnesområdet

Vi har gjort en allmän sökning av materialtillgången inom ämnesområdet. Material söktes dels via olika bibliotek men även via Internet. Vi fann ingen litteratur direkt riktad till vårt ämnesområde men däremot en del rapporter, utredningar samt artiklar i tidskriften ”Alkohol och narkotika”, som har sin utgångspunkt utifrån barns, föräldrars, makars eller sambors perspektiv, vilket vår undersökning inte är inriktad på. Men via källhänvisningar i det material vi fann kunde vi söka vidare efter material som bättre anknöt till vårt ämnesområde.

För att nå en förståelse kring de upplevelser och känslor ett syskonskap till narkotikamissbrukare kan innebära har vi som teoretiska utgångspunkter valt att använda oss av symbolisk interaktionism, systemteori och emotionernas sociologi.

Vi har inte funnit någon tidigare forskning direkt riktad till vårt ämnesområde. Vi har därför valt att använda oss av närliggande forskning såsom forskning kring anhöriga till alkoholmissbrukare och forskning kring syskonskap i stort men även kring syskonskap till handikappade.

I SOU 1994:29 Barn - Föräldrar - Alkohol har vi valt ut relevanta delar för att belysa hur anhöriga till missbrukare kan påverkas av missbruk inom familjen. Efter diskussioner beslöt vi att undersöka hur syskonskap till ett handikappat syskon kan se ut, för att därmed dra en parallell till syskonskap med narkotikamissbrukare. Anledningen till detta val är att vi tror oss se en likhet mellan syskon till handikappade och syskon till narkotikamissbrukare, genom att dessa syskonskap kan frammana skuld, skamkänslor och att dessa syskon kan ta på sig en ansvars roll. För detta ändamål har vi använt oss av Ottar 1991:4 Olika som bär : syskonroller i barndom och vuxenliv.

2.9 Fortsatt framställning

Vi kommer framöver att presentera teorier och tidigare forskning som anknyter till vårt ämnesområde. Vidare kommer vi att presentera en sammanställning och analys av vårt undersökningsmaterial som anknyter till våra frågeställningar. Vårt uppsatsarbete mynnar så

småningom ut i en sammanfattning, som en service för läsaren, och vi avrundar därefter uppsatsen med en slutdiskussion.

3. Teori

3.1 Symbolisk interaktionism

Den symboliska interaktionismen fokuserar på individens upplevelse av sin verklighet och hjälper oss att förstå varför hon handlar som hon gör i en specifik situation. Teorin fokuserar på interaktionen mellan människor, och världsbilden tolkas och förändras utifrån de individer man interagerar med. Det är ett realistiskt analysredskap som kan hjälpa oss med förståelsen av det samhälle vi lever i (Trost & Levin, 1996).

3.1.1 George Herbert Mead

Mead är en av de mest betydelsefulla teoretikerna inom symbolisk interaktionism. Enligt Mead har människan ett medvetande (*Mind*) och ett själv (*Self*). Medvetandet är de sociala relationer som individen är medveten om medan självet är helheten av relationerna som finns omkring oss. Vid utvecklingen av medvetandet utvecklas också självet, det finns inte vid födseln (a.a.).

Mead intresserade sig tidigt för hur människor samspelar socialt via symboler, där symbolerna är gester och språk. Mead kallar detta samspel symbolisk interaktionism. Mead menar att självet och begreppen om omvärlden utvecklas genom språket. Utvecklingen sker med hjälp av samspel och är en växelverkan med den fysiska miljön (Hilte, 1996). När vi samspelar med andra, letar vi hela tiden efter ledtrådar för att avgöra vad som är lämpligt beteende i sammanhanget och för att tolka avsikten bakom det andra gör och säger. Den symboliska interaktionismen riktar uppmärksamheten på detaljerna i samspelet mellan människor och hur dessa skapar mening i människors handlingar (Giddens, 1998). Mead skiljer på två aspekter eller faser som ”*Self*” är indelat i dvs. ”*I*” och ”*Me*”. ”*I*” representerar det spontana i oss. Det är individens respons på varseblivningen av andras åsikter och beteenden. Men även kreativitet och nyfikenhet, och individen har ingen förmåga att reflektera över detta. ”*Me*” är

den del av självet som tar till sig omgivningen. Det är en samling av inställningar och ståndpunkter som kommer från andra individer men som individen övertagit som sina egna. Genom "Me" reflekterar man och börjar se sig själv genom andras ögon.

Små barn utvecklas enligt Meads teori som sociala varelser genom att de imiterar andra personer i deras omgivning t.ex. härmar barn ofta mamma och pappa i sina lekar. Dessa personer kallar Mead *signifikanta andra*. Barns lek utvecklas från enkel imitation till mera komplicerade lekar då de omkring fem års ålder agerar i vuxenroller. Mead kallar detta *rolltagande*, och på detta sätt lär barnet hur det är att befinna sig i en annan persons situation. Det är i denna fas som barnet utvecklar en jaguppfattning, en bild av sig själv som separat, dvs. som ett 'själv' genom att betrakta sig genom andras ögon. Nästa steg i ett barns utveckling är enligt Mead då de omkring åtta års ålder börjar delta i organiserande lekar och spel. Det är under denna period barnet börjar förstå de generella värderingar och den moral som allt socialt liv är baserat på. För att de ska förstå de organiserande lekarna och spelen måste de förstå lekens regler, de måste utveckla en förståelse av rättvisa och delaktighet på lika villkor (Giddens, 1998).

3.2 Systemteori

Grunden till generell systemteori lades på 1940-talet av Ludvig von Bertalanffy genom att han visade hur olika delar påverkar varandra ömsesidigt inom system av de mest skilda slag. Det systemteoretiska synsättet framhåller att enskilda fenomen är delar av större helheter och att varje del påverkar ömsesidigt andra delar i systemet och helheten (Lundsbye, Sandell, Ferm, Währborg, Petitt, Fälth, 1990).

3.2.1 Familjesystemet

Med psykosociala system avses grupper av individer som går samman i en bestämd avsikt och familjen kan därmed benämnas som ett system. Syftet med familjesystemet är reproduktion och att tillfredsställa känslomässiga, fysiska och ekonomiska behov hos de olika medlemmarna. Individerna i systemet påverkar varandra ömsesidigt, men varje system påverkas även av andra system. Alltså integrerar olika system med varandra liksom individerna inom samma system gör det. Men samtidigt som det sker ett flöde mellan system

och individerna i det, pågår skeenden inom individen t.ex. känslor och tankar som påverkas av och påverkar andra vilket uttrycks som samspel med andra individer (Burenius & Karlsson, 1984).

3.2.2 Familjesystemets regler och jämvikt

Alla system är relativt stabila och strävar mot ett visst jämviktsläge, inom vissa toleransgränser. Toleransgränserna markeras av de regler som styr familjens interaktion. De kan vara både uttalade och outtalade och gälla för alla familjemedlemmar eller bara för vissa. Toleransområdets vidd, dvs. inom vilka gränser familjemedlemmarnas beteende tillåts variera utan korrigerande feedback, varierar mellan olika familjer. Vissa familjer tillåter nästan vad som helst utan att reagera medan andra familjers gränser är mycket snäva. En del av jämviktsmekanismerna inom familjen är konstanta dvs. fungerar hela tiden. Familjemyten är en vanlig konstant jämviktsmekanism som är accepterad av hela familjen och aldrig ifrågasätts t.ex. ”Pappa är alltid glad”. En annan konstant jämviktsmekanism är hemligheter vilka kan vara sådant som alla känner till men inte pratar om eller bara vissa inom familjesystemet pratar om. Förändringar eller beteenden hos en familjemedlem bemöts dock ofta av reaktioner de är s.a.s. reaktiva och träder i funktion för att återställa jämvikten när toleransgränser överskrids. De mest uppenbara är direkta eller indirekta sanktioner till följd av regelöverträdelser. Direkta sanktioner kan vara formella med t.ex. utgångsförbud medan informell sanktion kan innebära t.ex. utskällning. Indirekta sanktioner kan innebära t.ex. suckar eller att smälla i dörrar. En annan reaktiv mekanism som styr familjens jämvikt är syndabocksprocessen (Lundsbye et al., 1990). Piltz och Gústavsdóttir (1992) beskriver att bakom syndabocksprocess finns konflikter, problem, föreställningar och känslor som förflyttats till personer där de inte hör hemma. Barn i familjen får, enligt Bell (Vogel & Bell, 1968 i Piltz & Gústavsdóttir, 1992), lättare rollen som syndabock. Detta beror dels på att de är tillgängliga i familjen, och dels på att det står mindre på spel för de vuxna om de istället för en jämställd vuxen familjemedlem ”utnämner” ett barn till syndabock (a.a.). Om t.ex. ett barn visar symtom med utagerande beteende, avleds spänningar och konflikter mellan föräldrarna. Inom systemteorin avskiljs inte symtombärarens problem utan man utgår istället från att grundproblemet finns mellan individerna i familjen (Lundsbye et al., 1990).

3.2.3 Familjens subsystem och roller

Familjesystemet innehåller ett antal mer eller mindre klart avgränsade subsystem vilka utgörs av individer, parrelationer och andra grupper. I en funktionell familjestruktur är gränserna mellan subsystemen klart och tydligt avgränsade men ändå tillräckligt öppna för att tillåta kommunikation och engagemang. Är gränserna mellan subsystemen för suddiga får familjen ett insnärjt interaktionsmönster, engagemanget blir för stort och alla blandar sig i allting så att den individuella identiteten riskerar att utplånas. Om gränserna tvärtom är för stela och vattentäta saknas engagemang, samhörighet, lojalitet och omtanke. Familjens signifikanta subsystem består av;

- *Föräldrasubsystemet*: vars uppgift är att socialisera barnen dvs. vårda, vägleda och kontrollera i olika grad under olika perioder av barnens liv.
- *Make-maka-subsystemet*: vars uppgift är att ge makarna näring för att klara av livets varierande krav och fordror bl.a. frihet från inblandning av barnen och släkt.
- *Barnsubsystemet*: vars funktion är att utveckla förmågan att relatera till auktoriteter.
- *Syskonsubsystemet*: vars uppgift är att utveckla förmåga att förhandla med jämnåriga vilket kräver att föräldrarna inte blandar sig i (a.a.).

I familjesystemet har individen olika roller vilka kan vara formella familjeroller t.ex. pappa, storebror, son, lillasyster etc. eller familjeroller som förvärvats genom samspel mellan individerna i familjesystemet. Exempel på sådana förvärvade familjeroller kan t.ex. vara ”ansvarstagare”, ”tröstare”, ”avledare”, ”iakttagare”, ”sanningssägare”. Utöver dessa formella och förvärvade familjeroller kan familjemedlemmen ha roller som inte är begränsade till familjesystemet t.ex. hockeyspelare, jägare, kvinnosaks kvinna etc. Att ha olika roller kan öka risken för att motstridiga krav medför svårlösta rollkonflikter. Om skillnaden mellan krav och beteende är stor måste man, för att lyckas i sin roll, antingen ändra sitt beteende eller ändra omgivningens krav. ”All utveckling eller förändring av roller sker genom kamp, eftersom omgivningen tenderar att korrigera beteendet så att rollen stämmer med de gamla förväntningarna.” (a.a., s 76).

3.2.4 Familjesystemets yttre gräns

För att familjesystemet skall kunna fylla sin funktion och utvecklas krävs att dess yttre gräns är flexibel. Den måste kunna skydda familjesystemet i vissa situationer men även kunna släppa in näring. Om gränsen består av en alltför hög mur dör familjesystemet pga. näringsbrist och man talar då om *stela* system. När gränsen är alltför otvetydig och svag riskerar familjesystemet att drunkna i stimuli utifrån och man talar då om *konturlösa* system. Alla familjesystem ligger på en skala mellan stelhet och konturlöshet men det är när man närmar sig ytterligheterna som familjen fungerar sämre som system (Burenius & Karlsson, 1984). Öppna familjesystem, som kan ses som idealiska, kännetecknas av: ”... familjer som har en öppen kommunikation, flexibla och realitetsanpassade regler och förmåga att anpassa sig till de krav på förändring som ställs inifrån eller utifrån systemet” (Lundsbye et al., 1990, s 76).

3.3 Emotionernas sociologi

Skuldkänslor skapas av rädslan för att överträda normer och värderingar (Giddens, 1991 i Lindberg, 1998). Känslor av skuld utvecklas ur individens tankar kring de handlingar denne utför, vilka inte stämmer överens med omgivningens normativa förväntningar. Skuldkänslor rör sig om saker som individen gjort eller inte gjort och reaktionen blir att gottgöra eller sopa igen spåren efter sina handlingar (Retzinger, 1991 i Lindberg, 1998).

Skuld skapas genom känslan eller tanken av att ha handlat fel, medan skam måste förstås i relation till jagets integritet. Skamkänslor kommer ur känslan av individuell otillräcklighet och upplevelser av misslyckanden (Lindberg, 1998). Giddens (1991 i Lindberg, 1998) menar att skammen har en mer frätande inverkan på tillitens grund än vad skuld har. Skam och tillit är kopplade till varandra eftersom skamkänslor kan hota eller förstöra tilliten. Om andras uppfattning inte stämmer överens med de uppfattningar som individen tror att andra har, kan tillitsfulla relationer som tidigare byggts upp riskeras. Skammens karaktär innebär att den alltid involverar jaget i relation till en annan person eller andra personer, vilket även sker om skammen kommer från våra fantasier. Vi kan t.ex. inbilla oss att andra är avvisande mot oss trots att så inte är fallet. Resultatet kan ändå bli att vi upplever skamkänslor (Lindberg, 1998).

Begreppet sociala band anger något som händer mellan individer, dvs. något relationellt. Det finns två system i mellanmännsliga relationer som är betydelsefulla för hur det sociala samspelet utvecklas, vilka är kommunikationssystemet och emotionssystemet. Framförallt är det verbala symboler och relationens känslomässiga betydelse som avgör hur de sociala banden utvecklas mellan individer och grupper. När det gäller att skapa eller bevara sociala band spelar känslan av stolthet en viktig roll. Stabila sociala band kan som regel förklaras med ömsesidigt förtroende och tillit som vuxit fram mellan människor. Känslor av skam och stolthet reglerar de sociala bandens tillstånd. Skamkänslor är ett hot mot de sociala banden och stolthet signalerar stabila sociala band (Scheff,1997 i Lindberg, 1998).

4. Tidigare forskning

4.1 Familjens betydelse i frågor om alkohol och droger

Detta avsnitt bygger på en SOU-rapport (SOU 1994:29) som beskriver två huvudinriktningar vilka handlar om hur alkoholvanor kan grundläggas i familjen och hur familjen berörs när en familjemedlem utvecklar ett missbruk.

Alkoholpolitiska kommissionen fick, i december 1991, i uppdrag att göra en bred översyn av den svenska alkoholpolitiken. I uppdraget ingick att: ”... kartlägga och analysera missbrukets konsekvenser för missbrukarnas familjer och bedöma vilka insatser som behöver göras för att möta anhörigas, särskilt barnens, behov av stöd” (SOU 1994:29, s 11). Som skäl till detta direktiv gav B. Westerberg, dåvarande chef för socialdepartementet, bl.a. att: ”Alkoholmissbrukets ekonomiska, sociala och psykologiska följder för missbrukarens familj har bara i mycket begränsad utsträckning varit föremål för forskningens intresse...” (a.a., s 152).

Familjen beskrivs ha stor påverkan och inflytande på individens sociala utveckling liksom på alkoholdebuten. ”Det är troligt att det är i familjen som barnen först kommer i kontakt med alkohol (a.a., s 42). Enligt Goodwin (1984) och Schuckit (1987) är det flera gånger vanligare att alkoholism utvecklas hos barn till alkoholister, jämfört med andra barn. Det påtalas att det finns starka bevis för hur viktig familjens föräldrar/barn-relation och socialisation är, när det

gäller att utveckla alkoholmissbruk, droganvändning och brottslighet. Detta kan ses som ett samspel mellan känslighet för att utveckla vissa typer av alkoholism och familjens förhållningssätt till och förväntningar kring alkohol. Det framhålls att de vuxna blir rollmodeller för olika typer av dryckesmönster. En viktig roll spelar även föräldrar/barnrelationen när det gäller val av vänner och kamrater i uppväxtåren och i vuxenlivet (Maccoby & Martin i SOU 1994:29).

Det beskrivs att både föräldra- och ungdomsdrickande kan ha sitt grund i ett flertal olika faktorer som innefattar kvaliteten i familjekontakten och kritiska familjelivshändelser, i lika hög grad som socialisation, äldre syskon, umgänge och kamratgrupper. I SOU 1994:29 menar Barber (1987) att kvaliteten på föräldrarnas relation har en direkt verkan på ungdomars självkänsla och en indirekt verkan när det gäller föräldrastöd. Andra forskare betonar faktorer som samhörighet, flexibilitet och en klar kommunikation som väsentliga och att det i familjen inte finns överdriven inblandning, insnärjning och/eller bristande engagemang. Det påpekas att de resurser familjen har när det gäller att förändra roller och ritualer i förhållande till olika situationer, stress och utvecklingsförändringar ses som andra viktiga påverkansfaktorer (Olson et al, 1983 i SOU 1994:29).

Det framhålls att familjemedlemmarnas hälsa ofta påverkas i lika stor utsträckning som missbrukarens genom att de tillhör riskgrupper för psykosomatiska sjukdomar, ångest och andra psykologiska problem (Orford, 1984 i SOU 1994:29).

Hos familjemedlemmarna i missbruksfamiljer beskrivs att det ofta sker en anpassning till missbruket pga. att de i möjligaste mån vill undvika negativa konsekvenser. Genom anpassningen tenderar alkoholistfamiljer att bli isolerade eftersom familjen ofta upplever sig som annorlunda, skäms över missbruket, är rädda för katastrofer t.ex. att alkoholisten skall skada sig själv eller förorsaka skada på hemmet (SOU 1994:29).

4.2 Syskonroller i barndom och vuxenliv

Detta avsnitt bygger på tidskriften *Ottar* - debattskrift i sexualpolitiska och andra samlevnadsfrågor - där forskning kring syskonskap i stort men även syskonskap till handikappade diskuteras.

Att barn som växer upp med samma mor och far i samma familj, har haft samma uppväxtvillkor, är en myt anser redaktionskommittén för Ottar. De framhåller att ett barns upplevelser i en familj har mycket att göra med i vilken turordning han/hon kom till världen. De anser att föräldrar relaterar olika till sina barn, vilket i sin tur leder till att syskonen får en olikartad uppväxt. I vissa familjer går ett barn genom skolan med goda resultat och anpassar sig i de flesta sammanhang, medan något av syskonen stökar till det och får en mängd svårigheter. Redaktionskommittén beskriver att barnen har växt upp i samma familj, men att de säkert inte har haft samma roller i familjen. Lennéer-Axelson (a.a.) anser att ett skäl till skillnaderna är att föräldrar inte är de samma som person vid varje barns födelse. Dessutom varierar föräldrarnas arbetsliv under olika livsskeden, med allt vad det kan innebära för barnen. Barn kommer också till under olika livsskeden, vissa är efterlängttade medan vissa är oplanerade. Deras likheter och olikheter med föräldrarna och de känslor detta väcker skapar sin speciella familjedynamik. Redaktionskommittén påtalar att i många familjer är syskonskaran stor och då är det ofta syskonen som uppfostrar och präglar varandra i lika hög grad som föräldrarna gör det. Syskon är inte bara viktiga för varandra i barndomen och under tonåren de kan senare i livet ha mycket gemensamt och hjälpa varandra (a.a.).

Nestius (1991) menar att friska syskon till barn med handikapp betalar ett högt pris. Han påtalar att samspelet i dessa familjer i högre grad präglas av skuld känslor än hos andra familjer. Man relaterar till varandra, till barnet med handikapp och till omvärlden utifrån en känsla av att vara den som skall gottgöra något som blivit fel. Många syskon orkar inte med den tunga familjesituationen utan flyr istället ifrån den, så fort de klarar sig på egen hand. De känner både ilska och stark lojalitet mot föräldrarna och löser denna konflikt genom att fly (a.a.).

Många syskon beskrivs ha svårt att möta sin svåra situation, möta den medvetna sorgen över att ha ett syskon som är handikappat. Sådana känslor väcker den egna sorgen, tankar om livets mening och funderingar om varför det drabbat just vår familj. För det icke handikappade syskonet beskrivs det som viktigt att föräldrarna gör detta syskon delaktigt i syskonets handikapp och ger det en chans att uttrycka sina känslor för sin situation. Det räcker inte enbart med fakta om syskonets handikapp (a.a.).

Många undersökningar visar att systrar tar större ansvar och visar större intresse än bröder. Bröder med stort engagemang möter man oftast i familjer utan systrar eller där systemen i

familjen tagit distans av någon anledning. Undersökningar har visat att äldre systrar till handikappade i sena tonåren oftare än jämnåriga syskon i sin åldersgrupp uppvisar symtom som ångest och depression. Dessa systrar har under hela sin uppväxt försökt hjälpa och stötta det handikappade syskonet och hela familjen. Genom att rikta uppmärksamhet på andra, upplever de inte sina egna problem och deras egna behov beskrivs bli bortglömda (a.a.).

Många syskon beskriver att de känner skuld och skam över varför min syster/bror drabbades och inte jag? Likaså ger tankar om önskan att syskonet inte hade funnits skuldkänslor. Skuldkänslor utvecklas när man gjort, känt eller önskat något ont eller otillåtet. Många syskon beskriver att de skäms när det handikappade syskonet beter sig annorlunda inför allmänheten och får senare skuldkänslor för att de känt så (a.a.).

Förnekelse beskrivs vara vanligt hos syskon till handikappade vilket innebär att de stänger ute något obehagligt eller oönskat. Hos vuxna syskon till handikappade kan detta försvar yttrar som sig ett förnekande av syskonets handikapp. Det beskrivs att det positiva och normala hos den handikappade istället framhävs. Syskonen tillåter sig inte att känna sig sorgsna, de känner att de inte får vara arga, ledsna eller besvikna på just detta syskon (a.a.).

5. Resultatredovisning och analys

5.1 Inledning

I detta avsnitt presenterar och analyserar vi våra respondenters beskrivningar av sina uppväxtförhållanden samt deras relation till och sina känslor för sitt narkotikamissbrukande syskon, under rubriker som anknyter till våra frågeställningar vilka är; uppväxtförhållanden, relationer och känslor. I analysen har vi ställt respondenternas beskrivningar i relation till de tidigare nämnda teorierna och forskningen. Respondenterna presenterar vi i den tidsföljd som intervjuerna utförts. För att ge en överskådlig bild av våra respondenters ursprungsfamiljer har vi valt att presentera dessa i en enkel tabell (se Bil. 3).

Vår uppsatsarbete mynnar efter vår resultatredovisning och analys ut i en sammanfattning, som en service för läsaren och vi avrundar därefter uppsatsen med en slutdiskussion.

5.2 Uppväxtförhållanden

5.2.1 Elsa

Elsa är 53 år och hon har tre syskon varav en storsyster, en lillasyster samt en lillebror. Elsa berättar att hon och hennes syskon är uppväxta i en kärnfamilj (mamma, pappa och barn) och att det syskon som är narkotikamissbrukare är hennes 13 år yngre bror. Broderns huvuddroger har växlat mellan hasch och amfetamin.

Elsa beskriver att familjen under barnens uppväxt umgicks med släkten och föräldrarnas ungdomsvänner och att det var många släktmiddagar, speciellt hos farmodern. Kusinerna fanns på samma ort och de hade mycket skoj tillsammans. Elsa säger: *”Då fanns det inga problem, man tänker ofta tillbaka på den tiden.”*

Elsa berättar att hennes lillebrors missbruk upptäcktes i tidiga tonår. Elsa säger att föräldrarna: *”... mådde dåligt av det men de pratade aldrig om det, inte ens med honom. De låtsades som ingenting och hoppades att han skulle sluta”*. Men hon beskriver att systererna var äldre än honom så de led inte så mycket av det då men Elsa menar att det systererna tyckte var värst var att föräldrarna inte pratade med dem om det. Elsa menar att hon och hennes syskon inte hade någon öppen kontakt med sina föräldrar, då föräldrarna aldrig pratat öppet om tankar och känslor med dem under uppväxten. Men Elsa och systererna kunde prata med varandra om sådant som de inte pratade öppet med föräldrarna om. Elsa säger:

Far han var glad för oss barn, men vi hade väl ingen vidare kontakt förrän vi blev vuxna, då hade far mer tid när han blev förtidspensionär. Likaså har mor varit ganska tillknäppt, inte pratade man med mor precis.

5.2.2 Bengt

Bengt är 46 år och han har tre syskon, en storsyster, som dog när Bengt var ca två år, en lillebror samt en lillasyster. Bengt berättar att han och hans syskon växte upp i en kärnfamilj och att det syskon som varit narkotikamissbrukare är hans tre år yngre bror. Broderns huvuddrog under missbrukstiden var amfetamin.

Bengt berättar att familjen under barnens uppväxt inte hade något direkt umgänge med andra familjer men att de regelbundet träffade släkten i Danmark. Han menar dock att hans mor och far hade vänner som de umgicks med själva, genom sitt intresse för gammaldans. De var på gammaldans i stort sätt varje lördag och Bengt säger: *”... var det inte dans var där folk hemma och då festade de. Far har aldrig ’spottat i glaset’ och det var mycket kaffegök när det kom någon.”*

Bengt beskriver att då föräldrarna på lördagarna var på gammaldans, passade någon ungdom barnen. Vidare beskriver han att familjen flyttade när han var ca 11 år och då var det han som fick se efter sina småsyskon, någon annan barnpassning ordnades inte. Han säger:

Så fort det var helg fanns de inte hemma, vi fick ta hand om oss själva. Jag tog hem kompisar, det blev känt och äldre ungdomar kom som använde alla sorters droger, mest alkohol, men också tyngre narkomaner. Min lillebror började dricka tidigt, jag tror han var 11 år. Jag vet att jag var 14 år när jag var kanonberusad hemma med kompisar när mina föräldrar var borta... sprit från fars barskåp.

Bengt berättar vidare att *”vi fick helt enkelt fel sorts kompisar när vi flyttade”* och hela huset kunde vara fullt av kända och okända ungdomar. Han beskriver att hans far ibland kom hem oanmäld för att t.ex. hämta mer dricka för att ta med till danskvällen och han visade då ingen reaktion över att det helt uppenbart både dracks alkohol och röktes hasch i hemmet.

Bengt påpekar att hans föräldrar aldrig gick på några föräldramöten och att de inte förhörde sig om barnen hade läxor eller hur det gick i skolan. Bengt säger: *”Jag skolkade mycket från och med 7:an och genom hela högstadiet, det sa de inget om hemma. De visste nog inte.”*

Bengt menar att det inom familjen inte var något direkt öppet klimat. För båda föräldrarna var vissa ämnen tabubelagda t.ex. pratades det aldrig någonsin om storasystem som hade dött då Bengt var ca två år. Bengt tycker sig minnas att föräldrarna inte pratade så mycket med varandra och blev de ovänner beskriver Bengt att hans far blev tyst och inte pratade med hans mor. Bengt anser att barnen hade en bättre kontakt med sin mor än med sin far. Bengt säger: *”Av far fick jag reda på varje negativ sak som hade hänt, hände och kunde komma att hända. Om man t.ex. berättade om något positivt man hade gjort hittade han alltid något negativt för*

att platta till en.” Bengt anser sig dock ha fått en något bättre kontakt med sin far när han flyttade hemifrån i 17 årsåldern.

Bengt berättar att han aldrig har fått stryk av sin far till skillnad från hans lillebror. Bengt säger: *”Han fick alltid stryk av min far, vad jag minns redan när han var 4 år, stryk för allt som de (föräldrarna) tyckte han gjorde fel.”* När Bengts lillebror var 11-12 år blev han familjehemsplacerad pga. inbrott, stöld av mopeder etc. och Bengt beskriver att hans mor var ledsen över det som hänt och pratade mycket med honom om det. Han säger:

Jag blev arg på både mor och far och när jag ville prata om det ville inte far, det var redan bestämt, punkt slut. Mor var emot det men far hade bestämt över hennes huvud, hon hade inget att säga till om.

Bengts berättar att hans mor blev sjuk och genomgick många undersökningar när han var mellan 15 – 20 år. Hon var då mycket orolig och pratade ofta med Bengt om sin sjukdom. Bengt säger: *”... jag var den som fick ta emot all oro...”*. Efter periodvisa sjukhusvistelser dog hon när Bengt var 20 år.

5.2.3 Siv

Siv är 38 år och hon har två yngre bröder. Siv berättar att hon och hennes syskon har växt upp i en familj där föräldrarna skilde sig då hon var 15 år. Det syskon som varit narkotikamissbrukare är hennes yngsta bror som är nio år yngre än Siv. Broderns huvuddroger växlade mellan hasch och amfetamin.

Familjens sociala nätverk bestod under barnens uppväxt, enligt Siv, i princip av hennes farmors familj. Siv beskriver att familjen dominerades helt av farmodern. Hon säger: *”Vi fungerade ju inte som familj själva.”* Siv påtalar att hennes pappa berättat för henne att han skilde sig från mamman för att bryta upp från farmoderns dominans. Siv beskriver att familjen umgicks med släkten på mammans sida enbart vid födelsedagar och dylikt. Siv säger:

Farmor var alkoholist hon dominerade vår familj helt, mamma sa ingenting. Hon (farmor) styrde oss allihop. Vilde mamma någonting, att umgås med mormor och morfar eller med hennes systrar och sådant, så blev det ett himla liv och hon (farmor) motsatte sig det.

Siv beskriver att hon och hennes, i ålder nästkommande, lillebror haft mycket tydliga gränser som små och säger: *"Pappa var sträng och farmor var ju sträng, men mamma sa inte så mycket."* Dessa gränser har, enligt Siv, inte hennes minsta lillebror haft eftersom pappan flyttade. Inom familjen var det pappan som bestämde, mamman sa inte så mycket. Siv säger: *"Hon var så sluten och hon har alltid varit så svår att prata med, tyst och pryd."* Siv beskriver att familjen alltid samlades vid bestämda mattider men att samvaron inte varit öppen. Hon konstaterar: *"... det har inte varit att man kunnat prata om allt, utan det var ett mera känslomässigt kallt klimat."*

Siv berättar att då föräldrarna skildes flyttade pappan många mil bort och Siv flyttade med honom för en tid. Sivs småbröder bodde kvar hos mamman, som började arbeta efter skilsmässan och Siv yngsta bror var då hos dagmamma. Siv berättar att mamman tog skilsmässan hårt och gick in i en depression som hon medicinerade för.

Siv berättar att hon efter en tid flyttade tillbaka till sin mamma och bröder och kontakten med pappan bestod i att barnen åkte till honom på vissa skollov. Siv menar att pappans nya kvinna var svartsjuk och inte tillät den yngsta brodern, som då var 6-7 år, att t.ex. sitta i pappans knä. Siv säger att hon och pappan blev osams om detta vilket resulterade i att Siv inte träffade honom under lång tid.

Siv beskriver att problemen kring den yngsta brodern började tidigt och mamman hade kontakt med BUP (Barn- och ungdomspsykiatri) bl.a. angående sonens utagerande beteende. Siv berättar att han vid ett tillfälle, när han gick i tredje klass, fick hämtas i skolan pga. att han var full. Siv menar att mamman pga. sina depressioner inte riktigt kunnat se hur hennes lillebror mått. Siv konstaterar: *"Jag tog väl lite ansvar för det som jag inte tyckte mamman gjorde."*

5.2.4 Lena

Lena är 31 år och hon har en två år yngre bror som varit narkotikamissbrukare. Broderns huvuddroger växlade mellan hasch och amfetamin.

Lena berättar att de är uppväxta i en familj där föräldrarna skildes när Lena var fem år och att barnen därefter bodde hos sin mamma. Lena beskriver att de var hos sin pappa under vissa

helger, men att det inte fanns någon regelbundenhet i dessa vistelser vilket berodde på att pappan var egen företagare och arbetade mycket, men även långt hemifrån. Hon säger:

Jag minns en gång då pappa skulle hämta oss barn, men han kom inte. Min lillebror satt och väntade uppe på köksbordet med rygsäcken på ryggen till ett på natten. Han väntade på pappa som lovat att komma men som aldrig kom.

Lena berättar att familjen under barnens första levnadsår umgicks med några vänner till föräldrarna och med den närmsta släkten. Efter skilsmässan levde barnen och mamman ett ensamt liv. Lena berättar att mamman hade några väninnor som hon gick ut och dansade med ibland, i övrigt träffade de den närmsta släkten enbart vid födelsedagar. Lena menar att mamman och Lena alltid har kunnat prata om känslor medan hennes lillebror och pappan inte har kunnat det. Hon berättar:

Lillebror och pappa har alltid haft ett krystat och slutet klimat, de pratar inte om djupa känslor, sina innersta känslor ja sånt som varit jobbigt t.ex. Jag och pappa har en annan relation, jag vågar mer säga ifrån till honom men min lillebror har aldrig vågat göra det mot pappa. Pappa tycker att jag är uppkäftig....

Lena anser att mycket kretsade runt hennes lillebror och att han redan som barn var han annorlunda och levde sitt eget lilla liv. Brodern fungerade inte i någon skola, han har gått i stadens alla skolor vilket alltid slutat med förflyttning. Lena menar att mamman var fokuserad på honom, hennes tid och ork gick åt till honom och Lena säger: ”Jag klarade mig själv, jag led inte utav det.”

Lena beskriver att hennes lillebror rökte hasch hemma i sitt rum och att mamman sa sig inte kunna förstå vad det var som luktade, utan trodde att brodern var smutsig och inte duschade. Lena säger att till en början förstod inte mamma vad som pågick, men när hon väl förstod det låsades hon inte om det. Lena menar att pappan som barnen träffade ibland, ofta lämnades ovetande om sonens missbruk och kriminalitet under uppväxten.

5.2.5 My

My är 31 år och har fyra äldre bröder. My berättar att det syskon som är narkotikamissbrukare är den bror som är närmst My i ålder och han är 11 år äldre än henne. Broderns huvuddrog är amfetamin.

My berättar att föräldrarna skilde sig när hon var 11 år och att hon då mestadels bodde hos sin mamma. My berättar:

Pappa han söp i perioder, det har han gjort sen innan jag föddes. Jag kommer ihåg när jag var elva och de skildes, då söp han rejält och mycket oftare. Jag var väl den som brydde mej mest om pappa, jag kände det där ansvaret som flickor många gånger gör.

My menar att familjen inte hade något större socialt nätverk, utan umgicks med den närmsta släkten som bestod av mormor och några kusiner. Vänner till föräldrarna kan My inte minnas att det fanns några, men hon minns att mamman hade arbetskamrater som hon träffade själv.

My berättar att hon var pappas ögonsten, hon var allt för honom medan sönerna inte betydde någonting för honom. My säger: *"Han kunde vara elak mot dem både psykiskt och fysiskt, de fick mycket stryk ibland."* My menar att mamman alltid har varit rättvis och behandlat alla sina barn lika. När föräldrarna skildes tog sönerna mer avstånd från pappan medan My brydde sig om honom. My säger: *"... jag åkte dit ofta, än om det inte var kul, för jag tyckte synd om honom. Jag kände ansvars känslan..."*

Familjen hade inget öppet klimat, konstaterar My. De pratade inte öppet om saker som var jobbiga, speciellt inte med mamman. My säger: *"... hon är sådan som man inte pratar med om vissa saker, det har alltid varit så och kommer alltid att vara så"*. My berättar att alla barn i familjen har fått klara sig på egen hand sedan de var små och hennes äldre syskon kom och såg till henne ibland, då fick hon uppmärksamhet av dem. My säger: *"Vi var ju många barn och vi fick ta hand om varandra mycket, så uppfostrades vi och jag tror att vi blev självständiga av det."* My menar att när pappan och mamman levde tillsammans var det pappan som bestämde hemma, efter skilsmässan var det bara My och mamman kvar så då hjälptes de åt att bestämma.

My beskriver att familjen visste om hennes brors narkotikaanvändning men att de inte ansåg detta som något allvarligt. Hon säger: ”... *han är uppvuxen under 70-talet, så rökte hasch gjorde han och det tog man ju inte så hårt, på den tiden*”.

5.2.6 Peter

Peter är 36 år och han har två syskon, en storasyster och en lillebror. Peter berättar att han och hans syskon har växt upp i en familj där föräldrarna skildes då Peter var i 11-12 års åldern och att det syskon som varit narkotikamissbrukare är hans sju år yngre bror. Broderns huvuddrog under missbrukstiden var hasch.

Peter berättar att familjens sociala nätverk under barnens uppväxt bestod av släkten som de träffade vid högtider och dylikt. Peter menar att de haft en bra kontakt när de väl träffats.

Peter beskriver att då föräldrarna skildes flyttade pappan långt norrut och att barnen då bodde kvar hos mamman, förutom Peters storasyster som en kortare tid bodde hos sin pappa. Peter berättar att syskonen träffade sin pappa en gång om året då de åkte upp till honom på något lov. Pappan hade en ny kvinna och Peter säger: ”*Den här kvinnan var mycket elak mot oss barn. Hon ville ha min far för sig själva och vi gjorde bara intrång.*” Han framhåller att det var hans lillebror, som då var ca 4-5 år, som visade sitt behov av pappan men som inte fick hans närhet. Peter menar att han och hans storasyster var så pass stora att de struntade i sin pappa och valde att inte hälsa på honom medan deras lillebror: ”... *ville ju men han fick ju inte lov, han fick inte komma nära honom.*”

Efter föräldrarnas skilsmässa hamnade Peters mamma i en mycket svår depression som hon hade svårt att ta sig ur. Han säger:

Och just då var hon inte människa och det var också tungt att behöva se henne så. När hon var sådan kunde hon ju inte heller ta hand om honom (lillebror). Hon kunde ju inte ta hand om sig själv, jag fick trösta henne när hon grät på nätterna och sådana här grejer, man kunde inte bara släppa henne när man såg det.

Peter berättar att hans mamma hade problem med hans lillebror men att hon inte hade den tid som behövdes för honom eftersom hon efter skilsmässan började jobba. Han säger: ”*Jag fick*

nog vara en större bror än jag egentligen var. Jag fick hoppa in och ta hans (pappas) plats många gånger vilket jag inte klarade av, inte fullt ut.” Vid ett tillfälle, redan då lillebrodern gick på lågstadiet, fick Peter rycka ut och hämta honom i skolan eftersom han var full. Peter misstänkte att hans lillebror rökte hasch, vid unga år och försökte få övriga familjen att förstå men Peter säger: *”Det tog lång tid innan de vaknade.”*

Peter menar att det inte har varit ett öppet klimat inom familjen och att mamman haft svårt att prata om vissa saker precis som hans syskon. Han säger: *”Vi har alltid haft samma distans till varandra.”*

5.3 Analys

Under våra intervjuer har det framkommit att flertalet av våra respondenter upplevt något smärtsamt och svårt under sin uppväxt, förutom Elsa som menar att hennes uppväxt var problemfri och att hon ofta tänker tillbaka på den tiden med glädje. Siv, Lena, My och Peter har upplevt sina föräldrars skilsmässa. My har även upplevt dödsfall inom familjen, vilket även Bengt gjort.

Våra respondenter beskriver att deras familjers sociala nätverk, under uppväxten, i huvudsak består av kontakt med den närmsta släkten, förutom Elsa som beskriver att familjen även umgås med föräldrarnas ungdomsvänner. Lundsbye et al. (1990) beskriver att systemteorin betonar vikten av att familjesystemets yttre gräns är flexibel eftersom det behöver näring utifrån för att inte stelna och därmed fungera sämre som system. Teorin poängterar att idealiska system dvs. öppna familjesystem kännetecknas av bl.a. en öppen kommunikation och anpassning till de krav som ställs inifrån och utifrån systemet. Alla familjesystem rör sig på en skala mellan stelhet och konturlöshet men det är när det närmar sig ytterligheterna som familjerna fungerar sämre som system. I de respondenters familjer där föräldrarna skildes och Siv, Lena, My och Peter bodde hos sina mammor, kan vi se att familjesystemets yttre gräns snarare rör sig mot ett stelt familjesystem eftersom deras gemensamma kontakt med yttrevärlden inte varit så omfattande. Bengts familj skiljer sig i att föräldrarna hade ett stort umgänge men där barnen inte innefattats, varför vi även ser att detta familjesystem rör sig på skalan mot ett stelt familjesystem.

Kommunikationen inom våra respondenters familjer beskrivs, i de flesta fall, inte som öppna eftersom det inte har pratats öppet om känslor och sådant som varit tabubelagt eller jobbigt. De respondenter som i vissa delar frångår detta är Bengt och Lena. Bengt beskriver att han och mamman haft en öppen kommunikation kring vissa ämnen t.ex. när Bengts lillebror blev familjehemsplacerad. Däremot beskriver Lena att hon upplevt en öppen kommunikation inom familjen eftersom hon alltid kunnat prata om känslor med sina föräldrar.

Inom systemteorin beskrivs att familjesystemet strävar efter jämvikt för att bibehålla stabiliteten. Förändringar hos en familjemedlem kan t.ex. mötas av reaktioner från övriga familjemedlemmar, vilket ämnar till att återställa balansen. Sådan reaktiv feedback är t.ex. sanktioner och syndabocksprocessen. Inom vilka gränser familjemedlemmarnas beteende tillåts variera utan korrigerande reaktioner, varierar från familj till familj (Lundsbye et al., 1990).

När det gäller våra respondenter ser vi ett mönster i att familjerna, i vissa situationer, undvikit att korrigera beteenden som hotat jämvikten i familjen. Elsa beskriver att föräldrarna inte agerade mot hennes lillebrors narkotikamissbruk, eftersom de låsades som ingenting och hoppades att han skulle sluta. Bengt beskriver att föräldrarna inte visade någon reaktion på att barnen och deras vänner både drack alkohol och rökte hasch i hemmet. Men samtidigt korrigerade föräldrarna ofta, enligt Bengt, hans lillebrors beteende i andra avseenden genom att han fick stryk för allt som föräldrarna tyckte att han gjorde fel. Vår tolkning är att Bengts lillebror blev utnämnd till syndabock inom familjen för att stabilisera familjesystemets jämvikt. Siv berättar att hon och hennes äldsta lillebror som barn haft mycket tydliga gränser genom att pappan och farmodern var stränga. Dessa gränser hade, enligt Siv, inte hennes minsta lillebror eftersom pappan flyttade och mamman inte korrigerade Sivs lillebrors beteende. Peter menar att han tidigt reagerade på sin lillebrors narkotikaanvändning och försökte få sin mamma och storsyster att förstå vad som pågick, men att han inte fick något gehör och att det tog lång tid innan de förstod. Även Lena menar att hennes mamma inte låsades om hennes lillebrors narkotikaanvändning och att pappan till viss del lämnades ovetande om det. Inom Mys familj visste man om hennes brors narkotikaanvändning men man såg inte detta som något allvarligt. My säger: *"... han är uppvuxen under 70-talet, så rökte hasch gjorde han och det tog man ju inte så hårt, på den tiden."* Däremot berättar My att pappan ofta var elak mot sina söner och att de fick mycket stryk, dvs. han korrigerade sönerns beteenden i vissa avseenden. Det vi kan se som gemensamt för våra respondenters

familjer är att de, kring syskonets narkotikaanvändning, inte försökt att korrigera detta beteende. Vår tolkning är att detta har inneburit att syskonet som använt narkotika kunnat fortsätta i tron att ingen märkte något. Vi har av våra respondenters beskrivningar kunnat utläsa två mönster inom familjerna dvs. att de i vissa avseenden undvikit att ta tag i problem medan de i andra avseenden utsett någon i familjen som syndabock. Att göra så beskrivs inom systemteorin som ett sätt att förflytta andra konflikter eller problem, t.ex. konflikt mellan föräldrarna, till personer där de inte hör hemma. Genom att utse något barn inom familjen till syndabock avleds spänningar och konflikter mellan föräldrarna.

Inom familjesystemet finns ett antal mer eller mindre klart avgränsade subsystem t.ex. barn-, föräldra- och make-maka-subsystemen. Om gränserna mellan subsystemen är suddiga beskrivs familjen få ett insnärijt interaktionsmönster och den individuella identiteten riskerar att utplånas. Om gränserna tvärtom är för stela saknas t.ex. engagemang, samhörighet och omtanke (Lundsbye et al., 1990). Hälften av våra respondenter skildrar antingen ett insnärijt eller stelt interaktionsmönster, eller både och, i sina familjer. Vi tolkar gränsen mellan föräldra- och barnsubsystemet i Bengts familj som stel eftersom föräldrarna, enligt Bengt, inte tog del av barnens skolarbete, deltog vid föräldramöten eller engagerade sig i vad barnen gjorde på fritiden. Föräldrasubsystemets uppgift är att bl.a. vägleda och kontrollera sina barn och vi tolkar Bengts beskrivning som om detta engagemang saknats. Siv beskriver att hennes familj dominerades helt av farmodern och menar att de inte fungerade som familj själva. Pappan har berättat för Siv att han skilde sig från hennes mamma för att bryta upp från farmoderns dominans. Vår tolkning är att make-maka-subsystemet i Sivs familj inte fungerade pga. farmoderns dominans. För att detta subsystem skall fungera tillfredställande påtalar systemteorin att det fordras frihet från inblandning av barnen och släkt. Sivs beskrivning tolkar vi även som ett insnärijt interaktionsmönster där mammans och familjens identitet utplånades till förmån för farmoderns vilja. Peter konstaterar att han många gånger fick hoppa in och ta pappans plats, vilket han menar att han inte alltid klarade av. Att Peter fick ta ansvar som ”pappa” för sin lillebror tolkar vi som ett insnärijt interaktionsmönster eftersom Peters identitet som bror utplånades.

Alla individer har olika roller i olika sammanhang så även i familjesystemet, men om rollerna medför motstridiga krav kan det innebära att individen hamnar i svårlösta rollkonflikter (Lundsbye et al., 1990). För Peters del tycker vi oss se att han hamnade i en rollkonflikt där han både förväntades vara bror och ”pappa” men att han även tog på sig en ”föräldraroll”

gentemot mamman, eftersom han ofta fick trösta henne då hon vid skilsmässan hamnade i en depression. Likaså kan vi se att Bengt hamnade i en rollkonflikt t.ex. då hans mamma blev sjuk eftersom han beskriver att han var den som fick ta emot all oro hans mamma kände. Även My beskriver att hon tog stort ansvar för sin pappa, som var alkoholist, vid hennes föräldrars skilsmässa eftersom hon tyckte synd om honom och kände stort ansvar för honom. Vår tolkning av Peters, Bengts och Mys beskrivningar är att de har tagit på sig en vuxen-, ansvars- eller tröstarroll gentemot någon av sina föräldrar. Vi tror att detta kan ha försatt dem i en rollkonflikt genom att både vara barn i familjen och "förälder" till sin förälder.

Att små barn söker närhet, värme och föda hos sina närmsta, lär sig prata och leka etc. är exempel på hur barn i olika åldrar söker mening i sina liv genom social interaktion (Giddens, 1998). Flertalet av våra respondenter berättar om olika situationer som de upplevt som jobbiga och påfrestande, både för dem själva och för sina syskon. Elsa berättar att hennes pappa alltid arbetade och att han inte var tillgänglig för barnen. Bengt säger: *"Min lillebror fick alltid stryk av min far, vad jag minns redan när han fyra år. Stryk för allt som de (föräldrarna) tyckte han gjorde fel."* När Sivs föräldrar skildes och pappan träffade en ny kvinna beskriver Siv att detta blev jobbigt för hennes lillebror, eftersom den nya kvinnan var svartsjuk och inte tillät att pojken fick uppmärksamhet av sin pappa. Lena berättar att hon och hennes lillebror inte träffade pappan regelbundet. När pappan lovat att komma för att hämta dem uteblev han ibland utan att höras av, vilket var en stor besvikelse för barnen men speciellt för Lenas lillebror. My upplevde att hon var pappans ögonsten medan hennes bröder inte betydde någonting för honom. Hon beskriver att pappan kunde vara direkt elak mot dem och att de ibland fick mycket stryk. Peter berättar att hans pappa träffade en ny kvinna och att hon var elak mot Peter och hans syskon. Kvinnan ville ha deras pappa för sig själv. Peter menar att hans lillebror visade att han behövde sin pappa men inte fick hans närhet.

Mycket av det som respondenterna berättar om som jobbigt och påfrestande under deras uppväxt har anknytning till det syskon som blivit narkotikamissbrukare. Av respondenternas beskrivningar tolkar vi det som om både respondenterna och deras syskon inte fått den trygghet i sina familjer som barn behöver, vilket kan ha fått betydelse för deras utveckling och samspel med andra människor. Att söka uppmärksamhet, bekräftelse och att tvingas anpassa sig till den förälder som inte alltid orkat leva upp till föräldrarollen menar vi kan ha påverkat barnets bild av föräldern. Samtidigt kan barnets bild av sig själv ha förändras eftersom identiteten inte är fast utan förändras beroende på hur individen samspelar med andra. Våra

respondenter beskriver att det är pappan i deras familjer som på något sätt inte varit känslomässigt tillgänglig för sina barn, och då speciellt inte för det barn som senare blivit narkotikamissbrukare, i våra fall pojkar. Vår tolkning är att pappan inte har kunnat tillfredsställa barnens behov av uppmärksamhet och bekräftelse.

De situationer som våra respondenter upplevt som jobbiga, både för dem själva och för sina syskon har påverkat syskonen inom familjen olika. Enligt redaktionskommittén för Ottar har barns upplevelser i en familj att göra med i vilken turordning han/hon kom till världen. Som förälder relaterar man olika till sina barn vilket i sin tur leder till att syskonen får en olikartad uppväxt, varför vissa barn i en familj kan stöka till det och få svårigheter medan andra kan gå genom livet utan större problem.

5.4 Relationen till det narkotikamissbrukande syskonet

5.4.1 Elsa

Elsa berättar att hon och hennes lillebror alltid har haft kontakt med varandra. Hur bra kontakten varit har varierat under årens lopp. Elsa menar att av syskonen är det hon som stått sin lillebror närmst. Hon säger:

Jag och min bror har alltid stått varandra nära, det var jag som kom på att han missbrukade och konfronterade honom, jag tror att det var skönt för honom samtidigt som det var jättejobbigt. Vår äldsta syster bodde ju inte hemma länge när han började missbruka så det är kanske inte så lustigt att det blev jag och han som kom varandra nära, för jag har alltid funnits till hands för honom när han mått som sämst.

Elsa berättar att hennes bror började missbruka hasch när han var i tidiga tonåren, han började då utebli mer än vanligt från familjen. Elsa säger att om han inte var ute med sina vänner befann han sig på sitt rum. När Elsas bror blev äldre flyttade han hemifrån till en lägenhet nära hennes bostad. Elsa fortsatte då att finnas till för honom, hon var och tittade till honom flera gånger om dagen under de perioder han missbrukade som mest. Hon beskriver:

Jag har suttit och vakat över honom, städat, tvättat och lagat mat åt honom och kört runt och letat på alla tänkbara ställen han kunde vara på om jag inte sett till honom på några dagar.

Elsa säger att det kanske låter tokigt, allt som hon har gjort för honom. Men hon berättar vidare att han är värd all tid som hon har lagt på honom, för att han har alltid gett tillbaka mycket åt henne. Hon säger:

Jag har själv mått dåligt många gånger och då är det han som har funnits där för mig. Då är det han som har tröstat mig. Och har jag behövt hjälp med min bil eller något annat praktisk är det alltid han som har ställt upp för mig.

Elsa menar att deras relation har hållit i sig under årens lopp, med upp- och nedgångar. Varje gång Elsa konfronterat honom angående missbruket har kontentan blivit att han hållit sig borta ett tag. Elsa berättar att han nu är sambo och har blivit pappa och säger: ”Nu är det bara skönt att han har sin egen familj, att de har tagit över. Jag behöver inte se och ta tag i allt elände längre.” Elsa beskriver att hennes bror ofta kommit hem till henne påverkad, under det sista halvåret, tillsammans med sitt barn. Hon menar att situationen blev ohälbar och att hon konfronterade honom. Han blev då arg på henne för att hon la sig i hans familjs liv. Elsa förklarade för honom att hon var orolig över hans barn och att han skulle fara illa av missbruket. Elsa säger att de inte har pratat med varandra sedan detta inträffade för två månader sedan.

5.4.2 Bengt

Bengt konstaterar att han som äldsta barn ofta fick ta hand om sina småsyskon när föräldrarna var borta. Vidare berättar Bengt att han och hans lillebror gjorde mycket tillsammans fram tills Bengt var i 13-14 årsåldern. Sin lillebrors missbruk, då av hasch, upptäckte Bengt när hans lillebror var 15 år. Bengt säger: ”... eftersom jag själv haschat, tänkte jag att det är något man provar sen lägger man av, jag reagerade inte nämnvärt och kände mig inte ansvarig”. Under åren har bröderna haft kontakt, umgåts lite till och från. Denna kontakt bröts dock helt och de träffades inte på tio år. Bengt menar att detta berodde på hans lillebrors kriminalitet, som Bengt tog avstånd ifrån.

Bengt säger att kontakten mellan bröderna återupptogs för ungefär sex år sedan. Han kommer inte riktigt ihåg vad som förde dem samman igen men han berättar att hans lillebror vid något tillfälle kom hem till honom och var påverkad. Han säger: *"Det var precis som om han ville visa hur dåligt han mådde."* Bengt hade fram tills dess inte vetat om att hans lillebror missbrukade amfetamin, vilket hans lillebror började med i 20 årsåldern. Bengt berättar att det var när han konfronterade sin lillebror som han fick reda på hur det lågt till. Han insåg då allvaret och började engagera sig i sin lillebror som om: *"... han var min egen son. Jag ringde honom stup i ett och frågade: Var är du? Vem träffar du? Jag började lägga mig i hans liv. Konfronterade de jag visste han umgicks med och försökte kartlägga vilka i hans omgivning som höll på med amfetamin"*. Bengts engagemang ledde så småningom fram till att hans lillebror fick behandling för sitt missbruk. Bengts lillebrors kommun kunde inte snabbt ställa upp med behandling vilket Bengts kommun kunde varför hans fick lillebror bo hos honom i väntan på behandlingen.

Bengt anser att han och hans lillebror har en bättre relation idag än någonsin tidigare och att de kan diskutera det mesta. När deras far dog, för ca två och ett halvt år sedan, fick de tillsammans klara upp allt kring hans död. Bengt menar att de idag har mer av en ge och ta relation. Han säger: *"Förr kände jag att jag gav och han tog... nu kan vi hjälpa varandra."*

5.4.3 Siv

Siv berättar att då hennes yngsta bror var liten skyddade hon honom. Hon säger: *"Jag alltid tagit honom under mina vingar. Jag tog väl lite ansvar för det jag inte tyckte mamma gjorde."*

När Sivs lillebror var i tidiga tonåren fick hon veta att han rökte hasch. Vid denna tid väntade Siv sitt första barn och hennes lillebror var ofta hos henne vilket hon säger att hon tyckte var bra. Siv konstaterar att: *"... det kanske var för att jag skulle hålla koll"*. Siv berättar att hennes och lillebroderns kontakt varit sporadisk under tiden han varit aktiv narkotikamissbrukare och Siv säger: *"Då har jag kört hem med mat, kollat hur han lever. Det har varit mer kontroll för att se hur han mår."*

Siv påtalar att nu när hennes lillebror är drogfri, ringer han henne när han vill ha stöd och hon stöttar honom t.ex. i kontakten med socialförvaltningen. Siv säger vidare att hon idag har en annan syn på narkotikamissbrukare än tidigare. Hon kan nu se att det kan finnas tragiska

omständigheter bakom missbruket. Hon säger vidare att hon aldrig ifrågasatt sitt syskonskap eller brutit kontakten med sin lillebror, och kommer framöver inte hellre att göra det. Siv säger: ”*Jag kommer aldrig att släppa honom, det kvittar hur han betar sig för jag kommer alltid... för jag vet att han lyssnar på mig.*”

5.4.4 Lena

Lena berättar att hon och hennes lillebror alltid har haft en nära relation till varandra, både som barn och vuxna. Hennes bror har alltid kunnat komma till henne, även när han var aktiv i sitt drogande. Lena säger:

Jag hjälpte honom att betala skulder, han fick äta och sova hos mej, han har alltid haft nyckel till mitt hem. Jag var alltså medberoende på den tiden. Men ju längre ner i missbruket han hamnade blev han mer kriminell då ställde jag honom mot väggen och resultatet blev att han höll sig borta. Men jag var ettrig och jagade honom....

Lena beskriver att hon alltid letat efter honom på stan och hos kompisar. Hon har terroriserat honom genom att ringa honom på hans mobiltelefon och hon berättar att om hon tjatade på honom i telefonen tryckte han av samtalet. Hon säger:

Jag har betett mej som ett svin, jagat honom. Jag har gjort allt för honom. Min människosyn har förändrats, allt i livet är inte längre givet, jag har vuxit som människa av vår relation, den har stärkt mej. Jag skulle aldrig säga upp min kontakt med honom, jag ska alltid jaga honom med blåslampa om det så ska behövas. Om det behövs skulle jag ge mitt liv för honom.

Lena berättar att hon har varit rädd för att hennes bror skulle dö eftersom han injicerade och tog tabletter. Detta påverkade hennes liv i stor omfattning eftersom hon var mycket engagerad i sin bror. Lena säger:

Jag brydde min inte om något annan än han. Jag tog reda på vilka rättigheter/skyldigheter samhället hade. Jag ringde socialförvaltningen varje dag. De var så jävla trötta på mej, jag var trevlig i början men när jag märkte att de sket i mej och min bror blev jag riktigt otrevlig. Jag ringde både

brorsans socialsekreterare och social chefen varje dag tills de satte ett LVM på honom.

När det till slut sattes ett LVM (Lag 1988:870 om vård av missbrukare i vissa fall) på Lenas lillebror var hon jättenervös för vad som skulle hända med deras relation. Hon säger:

När han blev tagen och hamnade på avgiftning på psyket var jag jätterädd för att han inte skulle vilja ha med mej att göra mer. Det första han sa till mej i telefonen var: ”- Är du nöjd nu ditt jävla as?” Jag sa JA, sen sa jag om det hade varit ombytta roller hade du inte gjort likadant? Han blev tyst sen sa han: ”- Jo, det hade jag, jag är inte arg, men att sitta med en massa idioter är inte kul.”

Lena berättar att hennes lillebror har flyttat från hemstaden och att deras kontakt idag är sämre än när han missbrukade. Mycket beror på att hennes bror har skaffat sig en egen familj och har ett annat liv nu som drogfri. Han har sitt arbete och sin familj att ta hand om. Lena berättar vidare att han inte kommer till hemstaden speciellt ofta vilket hon ser som rätt naturligt pga. missbrukslivet han har levt där.

5.4.5 My

My berättar att hon har umgåtts en del med sin bror trots att det skiljer många år mellan dem, men att de idag inte träffas. Hon säger:

I perioder har han varit OK och haft trevliga flickvänner då har vi haft skoj och trevligt tillsammans. Idag har vi inget umgänge, hans missbruk har accelererat och han har undvikit oss mer och mer. Han umgås bara med missbruksfolk och jag tycker att han bara blir mer och mer korkad för varje gång jag träffar honom. Han kan inte föra ett vettigt resonemang längre, allt går bara ut på droger och kriminalitet.

My beskriver att hon är den enda av syskonen som har haft ambitionen att hjälpa sin narkotikamissbrukande bror. Men den hjälp som hon erbjudit honom, med t.ex. hans barn eller kontakt med socialförvaltning, menar hon att han inte har kunnat tillgodogöra sig. My konstaterar att deras relation förstördes när hon deltog i nätverksmöten på socialförvaltningen angående hennes bror och hans son. My tror att hennes bror blev besviken på henne, att han inte klarade av att höra sanningen och efter nätverksmötena undvek han kontakt med My.

Men hon säger att det även kan bero på att: *"Vi var ju många barn och vi fick ta hand om varandra mycket, så uppfostrades vi och jag tror att vi blev självständiga av det."*

5.4.6 Peter

Peter beskriver att han under uppväxten ofta fanns tillhands för sin lillebror. När Peter flyttade hemifrån var han 19 år, han gjorde då sin militärtjänst under ca ett år. Under denna tid säger Peter: *"... hade jag överhuvudtaget ingen kontakt med honom (lillebror)".* Men han berättar att han efter avslutad militärtjänst ofta tog med sin lillebror när han gick ut med kompisar. Peter säger: *"... men någonting hände så han slutade med det där. Umgicks väl i sina egna kretsar och började röka och vad han nu sysslade med, jag har ingen aning".*

Peter berättar att hans lillebror bodde hemma hos honom under sammanlagt ett år efter ett fängelsestraff och Peter menar att han gärna ville hjälpa sin lillebror. Men han säger att det tärde hårt när han insåg att hans lillebrors beteende inte såg ut att förändras. Han säger: *"... när man ville hjälpa honom de första 4-5 åren och han bara utnyttjade en. Ja, så småningom så tar man avstånd".*

Peter tror att hans lillebror är drogfri nu, men vet inte säkert. Han säger att de inte har mycket till relation idag. Peter konstaterar att: *"Vår kontakt har runnit ut i sanden, vi hörs av ibland, mest av artighetsskäl, skulle jag tro."* Peter tror att hans lillebror är bitter på honom av någon anledning som han inte vet och säger: *"Det kan kanske vara lite storebrors komplex, jag vet inte vad det är. När han fått lite sprit innanför västen så ska han ju alltid 'boxas' och alltid med mig."*

Trots att bröderna idag inte har någon nämnvärd kontakt, menar Peter att: *"Om han kommit idag och bett om hjälp hade jag hjälpt honom. Jag kan inte låta bli, det bara är så, han är ändå min bror."*

5.5 Analys

I tidskriften Ottar beskriver Nestius (1991) att många undersökningar visar att systrar tar större ansvar och visar större intresse än bröder för sitt handikappade syskon. I familjer där

det inte finns systrar, eller där systrar tagit avstånd, menar Nestius (1991) att bröder visar engagemang och ansvar för sitt handikappade syskon. Vi tror oss se en likhet mellan syskon till handikappade och syskon till narkotikamissbrukare, genom att dessa syskon kan ta på sig en stor ansvarsroll.

När vi tolkar våra respondenters beskrivningar av sin relation till sitt narkotikamissbrukande syskon kan vi se att de alla på något sätt tagit på sig en ansvars roll. Elsa beskriver att hon och hennes lillebrors relation alltid hållit i sig under årens lopp och att hon tagit ansvar för honom. Hon beskriver att hon vakat över honom, städlat, tvättat, lagat mat åt honom och kört runt och letat efter honom när hon inte sett till honom på ett tag. Siv och Lena berättar att de precis som Elsa sett till att deras bröder fått sina primära behov tillgodosedda. My beskriver att hon är den enda av hennes syskon som har haft ambitionen att hjälpa sin narkotikamissbrukande bror, men hon har inte på samma sätt som Elsa, Siv och Lena tagit ansvar för hans primära behov. Men den hjälp som hon erbjudit sin bror, med t.ex. hans barn eller kontakt med socialförvaltning, tycker My att han inte kunnat tillgodogöra sig. My berättar att hon deltagit i nätverksträffar angående hennes bror och hans barn, varefter deras relation upphört eftersom hennes bror undvikit henne sedan dess. Alla våra kvinnliga respondenter har tagit ett stort ansvar för sitt narkotikamissbrukande syskon precis som Nestius (1991) beskriver att systrar till handikappade syskon gör.

Peter beskriver att han under syskonens uppväxt tagit stort ansvar för sin lillebror. Då Peter flyttade hemifrån fortsatt detta ansvarstagande och han berättar att hans lillebror bodde hos honom under ca ett års tid. Peter menar att han den första tiden av lillebroderns missbruk ville hjälpa honom, men att han upplevde sig utnyttjad och valde då att ta avstånd från sin lillebror. Även Bengt berättar att han tog avstånd från sin lillebror under en tio års period eftersom han inte kunde acceptera sin lillebrors kriminalitet. Men när deras kontakt återupptogs förstod Bengt att hans lillebror var narkotikamissbrukare och att kriminaliteten hängt samman med detta. Han insåg då allvaret och började engagera sig i honom som om: ”... *han var min egen son. Jag ringde honom stup i ett och frågade: Var är du? Vem träffar du? Jag började lägga mig i hans liv*”. Både Peter och Bengt har engagerat sig i och känt ansvar för sina narkotikamissbrukande bröder, trots att de har systrar, vilket skiljer sig från det resonemang som Nestius (1991) för när han hävdar att bröder inte tar så stort ansvar om det finns systrar tillgängliga.

Bengt och Lena har tagit stort ansvar då det gäller sitt narkotikamissbrukande syskons uppbrott från missbruket. Relationen mellan syskonen har inte äventyrats trots att det missbrukande syskonet inte varit direkt motiverad till förändring av sitt liv. Lena berättar att hon verkade för att hennes lillebror skulle bli LVM-omhändertagen (Lag 1988:870 om vård av missbrukare i vissa fall). När han till slut blev omhändertagen var hon rädd att deras relation skulle påverkas negativt och att han inte skulle vilja ha med henne att göra mer. Ur Bengts och Lenas beskrivningar, om sitt engagemang i att få sina syskon drogfria, kan vi utläsa att deras relationer inte påverkats negativt. Lena berättar att hennes lillebror vid LVM-omhändertagandet menade att han hade gjort detsamma om rollerna varit ombytta. Bengts engagemang i sin lillebror ledde fram till behandlingsvistelse och efter denna har deras relation, enligt Bengt, blivit bättre än någonsin tidigare. Vad vi kan utläsa ur våra respondenters berättelser är att Lena och Bengt idag har en bra och stark relation till sina drogfria syskon. Vår tolkning är att Lenas och Bengts starka engagemang i syskonens uppbrott från missbruket har stärkt de sociala banden. Som Scheff (1997 i Lindberg, 1998) säger när det gäller att bevara stabila sociala band spelar känslan av stolthet en viktig roll. Vår tolkning är att Lena och Bengt känner en stolthet över att syskonen lyckats komma ur sitt missbruk samtidigt som vi tror att syskonen känner stolthet över sin drogfrihet.

Det som genomsyrar våra respondenters beskrivningar är att de vill bibehålla sin relation till sitt narkotikamissbrukande syskon trots missbruket och vad det medfört. Flera av dem konstaterar att de aldrig vill släppa kontakten med sina narkotikamissbrukande syskon vilket vi tolkar enligt Scheff (1997 i Lindberg, 1998) som stabila sociala band. Dessa band kan förklaras med ömsesidigt förtroende och tillit som vuxit fram mellan syskonen under deras uppväxt. En annan trolig förklaring till utvecklandet av de sociala banden kan vara att syskonen till stor del varit hänvisade till varandra. Det samspel som då utvecklas kan förstås med hjälp av Meads teori som framhåller att barn genom organiserade lekar och spel lär barn sig att förståregler genom vilka de utvecklar rättvisetänkande och delaktighet på lika villkor.

Genom våra intervjuer har det framkommit att syskonen i de olika familjerna till viss del varit hänvisade till varandra och våra respondenter har beskrivit sitt ansvarstagande. Bengt beskriver att han som äldsta barn många gånger fick ta hand om sina småsyskon och My berättar att syskonen var många och att de fick ta hand om varandra. Några av våra respondenter har beskrivit att relationen mellan syskonen är ömsesidig. De menar att det engagemang och ansvar de tagit för sitt narkotikamissbrukande syskon inte enbart inneburit

ett givande, de har även fått känslomässig och praktisk hjälp tillbaka. Elsa beskriver att hon själv mått dåligt många gånger och att hennes lillebror då tröstat och funnits till hands för henne. Den ömsesidighet i relationen som våra respondenter beskriver tolkar vi, enligt Meads teori, som ett eventuellt resultat av uppväxtens lekar där de tillsammans utvecklat ett samspel med delaktighet på lika villkor.

5.6 Känslor för syskonet och dennes narkotikamissbruk

5.6.1 Elsa

Elsa berättar att det är oroligt och problematiskt att ha en bror som är narkotikamissbrukare. Hon menar att varje gång hon ska träffa honom är hon nervös, hon vet inte om han är påverkad eller ej. Är han inte påverkad, känner hon sig glad och hon vill tro att han har slutat att ta droger. Elsa säger:

Men så kommer han vissa gånger påverkad, då mår jag så jävla dåligt. Men ändå säger jag inget till honom, jag bara tänker att jag måste ingripa...sen ligger jag vaken på nätterna, och jag vet ju varför....

Elsa berättar att hon trots allt elände känner stor glädje över honom. Elsa säger: ”Det är en sådan lycka att se honom när han är ok. Han har ju alltid skött jobbet och så gläds man ju åt att han inte är helt under isen.” Elsas liv har präglats av hennes brors missbruk, hon berättar om alla tragiska födelsedagar, julaftnar och familjemiddagar. Elsa säger:

Skulle han komma eller inte, kom han, hur skulle han vara då? Om han kom stannade han aldrig länge, jag var nervös över att han skulle brusa upp. Vi skulle alla göra honom nöjd, barnen fick inte vara högljudda. Jag såg att han svettades och vantrivdes och han försvann snabbt, då kunde jag andas ut samtidigt som jag mådde dåligt. Jag kommer ihåg många jular då jag kört runt i hela kommunen och letat efter honom, jag ville att han skulle komma hem och fira jul. Jag la lappar i hans kompisars brevlådor, men han kom inte hem. Vilken jävla ångest man hade då, ja det är ju inte klokt, oro i hela kroppen, det kändes som man skulle spy rakt ut i luften så ångesten skulle få komma ut.

Elsa berättar att hennes brors missbruk upptäcktes i hans tidiga tonår, men det var inget hon pratade med någon om. Hon säger: *”Det var inget vi pratade om, vi låtsades som ingenting för andra.”* Elsa menar att hon skämdes över honom och gör det än idag. Hon vet att hennes vänner känner till hennes brors narkotikamissbruk, men hon kan inte prata med dem om det. Elsa säger:

Jag klarar av att prata om andras missbruk men inte om min brors. Jag kan inte prata med mina vänner och erkänna för dem att han är missbrukare. Jag kan bara inte och ändå vet jag att de vet.

5.6.2 Bengt

Bengt beskriver att han inte tog så allvarligt på att hans lillebror rökte hasch i tonåren. Det var något man provade och sedan lade av med. Men Bengts lillebror begick allt fler kriminella handlingar och Bengt säger:

... jag hade ambivalenta känslor när folk pratade skit om honom. Jag ville både försvara honom och skämdes. Efterhand tyckte jag han var en jäkla typ, jag blev besviken på honom och jag brydde mig inte, ville inte hjälpa honom. Men när jag förstod att han gick på amfetamin så ändrade jag inställning, men det dröjde tills han var 38 år. Jag hade inte varit medveten om att hållit på med det i 20 år. Jag kände en fruktansvärd besvikelse på honom, och på mig själv för att jag inte förstått. Jag skulle ha lyssnat när folk försökt säga hur det låg till, jag förstod inte.

Bengts lillebror är idag fri från sitt narkotikamissbruk och Bengt säger: *”Idag ser jag inte ner på honom som jag gjorde innan, när han var kriminell och sprutnarkoman.”* Bengt berättar att hans lillebror tagit tre återfall sedan behandlingen -99. Första gången var han borta en vecka, andra gången tre dagar och vid det senaste tillfället en halv dag. Bengt känner att han ofta är på sin vakt och känner av hur hans lillebror mår. Han säger: *”Schabblar han så blir jag så jäkla besviken.”*

5.6.3 Siv

Siv upplever det som om hon blivit åsidosatt av sin mamma pga. sin lillebrors missbruk. Hon menar att mamman varit koncentrerad på honom och att han fått ”*allt som vi inte fick*”. Siv anser att han blivit bortskämd men att hon själv även bidragit till det eftersom hon tyckt synd om sin lillebror bl.a. beroende på att han var så liten då pappan flyttade.

Siv berättar att när hon upptäckte sin lillebrors missbruk blev hon frustrerad och tyckte det var fruktansvärt eftersom hon vid det tillfället själv levde tillsammans med en missbrukare. Vidare säger Siv att hon och hennes lillebror kan bli riktiga ovänner men att detta aldrig blir långvarigt och att hon vet att han alltid lyssnar på henne.

5.6.4 Lena

Lena berättar att hon alltid har försvarat sin lillebror. Hon visste att han tog droger men hade svårt att acceptera att folk kallade honom missbrukare. Lena säger: ”*Jag blev arg när folk pratade skit om honom, jag sa åt dem att bara för att man provar på att ta droger så är man ingen missbrukare.*” Men med tiden insåg Lena att hennes lillebror faktiskt var missbrukare och hon fick stöd av sina vänner som hon kunde prata med allt om. Hon säger:

Jag har alltid kunnat prata med mina vänner om min brors missbruk, det har aldrig varit någon hemlighet att han missbrukade. Alla har veta om det och man har pratat om det. Jag har aldrig skämts för att han varit narkoman. Jag skäms inte över min egen bror, missbrukare har samma människovärde som oss andra.

Lena berättar att hennes bror betyder allt för henne och hon älskar honom mest av allt på jorden. Lena har känt det som sin skyldighet att hjälpa honom på rätt väg dvs. att sluta missbruka. Lena berättar att hon också blivit vaksam av att vara syster till sin missbrukande bror. Lena säger: ”*Ingen kan manipulera mej längre, det negativa har fört något gott med sig, nu kan jag skrika på hjälp och få det jag har rätt till, det hade jag inte klarat av annars.*” Lena berättar att hon känner sin bror så väl att hon vågar säga att han inte kommer att bli aktiv missbrukare igen. Lena menar att han inte kommer klara av det rent känslomässigt. Hon säger:

Jag känner ingen tvekan på min bror, jag litar fullt på honom men med det säger jag inte att han aldrig kommer ta återfall, för det kommer han att göra. Men han kommer aldrig att hamna där nere i skiten igen, dels för att han är så stark nu och dels för att hans nätverk inte kommer att tillåta det. Han kommer aldrig att bli en bra knarkare igen, hans ångest kommer att bli för stor. Han kommer aldrig att fixa det.

5.6.5 My

My berättar att hon ofta känner en ansvars känsla för sin bror. Att hon borde göra någonting för honom. My menar att hon många gånger försökt hjälpa honom, men hon har upplevt det som om han helt enkelt inte haft det rätta intresset att fullfölja hjälpen han erbjudits. My säger:

Ibland hade det varit skönt att slippa honom, men samtidigt slipper man ändå inte honom. Även om man inte träffar honom så finns han ändå så det går ju inte, då måste man förtränga att man har en bror. Periodvis tänker man inte på honom, då man själv har mycket runt omkring sej, precis som man inte tänker på sina vänner alltid.

My berättar att hon ofta tänker på hur det ska sluta för hennes bror. Hon har alltid ångest och hennes missbrukande bror påverkar hennes eget liv. My säger:

... kommer han bli normal någon gång? Jag har alltid ångest, det kan man bli förbannad över också. Jag har inte bett om att få en bror som missbrukar. Jag får aldrig välja, det fungerar inte att bara välja bort honom, så fungerar inte jag i alla fall. Jag känner sorg, ilska ja, jag är förbannad också. Allt på samma gång.

5.6.6 Peter

Peter berättar att han kände en stor sorg när han upptäckte sin lillebrors missbruk men att han inte var förvånad, eftersom han menar att hans lillebror umgicks i sådan kretsar. Peter säger: "Han hade det där mönstret, att det försvinner grejer för att han måste ha sitt". Vidare beskriver Peter att: "Om han får så bara tar han, han ger ingenting. Det gör han ju fortfarande, jag tror aldrig han kommer bli något annorlunda." Trots allt menar Peter att:

”Man kan inte låta bli att skratta åt hans små egenheter, han är ändå en spjuver... En sån som man ändå förlåter på något sätt.”

5.7 Analys

SOU 1994:29 tar upp att anhöriga till missbrukare tillhör riskgrupper för psykosomatiska sjukdomar, ångest och andra psykologiska problem. Elsa beskriver detta tydligt genom att berätta att hennes föräldrar mår dåligt av hennes lillebrors narkotikamissbruk och att även hon mår dåligt. Elsa beskriver att hon haft stark ångest och fysiska symtom som fått henne att må oerhört dåligt. Även My beskriver känslan av ångest vilket hon menar gör henne arg och ifrågasättande mot sin bror.

Några av våra respondenter beskriver skamkänslor som enligt Giddens (1991, i Lindberg, 1998) kommer ur att man som individ upplever sig som otillräcklig och har upplevelser av misslyckanden. Skammens karaktär innebär att den alltid involverar jaget i relation till en annan person eller andra (Lindberg, 1998). Lindberg diskuterar individuella otillräckligheter och misslyckanden men vi vill utvidga detta till att omfatta även de som står i nära relation till den enskilde individen dvs. familjemedlemmar. Elsa beskriver att hon skämts och skäms över sin narkotikamissbrukande lillebror. Hon menar att känslan av skam är så stark att hon inte kan erkänna och prata med sina vänner om det, trots att hon är medveten om att de känner till hennes lillebrors missbruk. Bengt beskriver skamkänslor inför sin lillebrors kriminella handlingar men han att inte visste att dessa handlingar var knutna till narkotikamissbruket. Men när Bengt förstod att hans lillebror använde amfetamin så ändrades hans inställning. Nestius (1991) beskriver att friska syskon till barn med handikapp kan skämmas när det handikappade syskonet betar sig annorlunda/avvikande inför allmänheten. Dessa skamkänslor kan senare frammana skuldskänslor hos syskonet. Denna parallell vill vi dra till narkotikamissbrukare som även kan avvika från beteenden som av allmänheten anses som onormala. Vi tolkar utifrån Bengts beskrivning att han haft dessa skuldskänslor eftersom han uttrycker att han känt en fruktansvärd besvikelse över att han inte lyssnat eller förstått när andra personer försökt berätta att hans lillebror missbrukade. Elsa är den respondent som starkast uttrycker sin ångest och sina skamkänslor över sin lillebrors narkotikamissbruk. Hennes skamkänslor är så starka att hon inte kan prata med någon om sin lillebrors narkotikamissbruk vilket vi tror medför att Elsa känner en stor ensamhet. Vi tolkar det som

om Elsa är den av våra respondenter som både genom sin ensamhet och ångest, vanmakt och desperation har mått och mår sämst över sin narkotikamissbrukande lillebror. SOU 1994:29 påtalar denna problematik genom att framhålla att familjemedlemmars hälsa ofta påverkas i lika stor utsträckning som missbrukaren genom att dennes anhöriga tillhör riskgruppen för psykosomatiska sjukdomar, ångest och andra psykologiska problem.

Enbart Elsa och Bengt har beskrivit känslan av skam för sitt narkotikamissbrukande syskon. De övriga respondenterna beskriver andra känslor såsom t.ex. frustration och sorg. Medan Lena skiljer sig från de övriga respondenterna genom att poängtera att hon aldrig skämts över sin lillebrors narkotikamissbruk.

Nestius (1991) beskriver att många syskon har svårt att möta den medvetna sorgen över att ett syskon är handikappat. Sådana känslor väcker den egna sorgen och funderingar om varför det drabbat just vår familj. En parallell till detta drar vi till Mys berättelse om sina känslor inför sin narkotikamissbrukande bror. Hon säger: ”... kommer han bli normal någon gång?... Jag har inte bett om att få en bror som missbrukar. Jag får aldrig välja, det fungerar inte att bara välja bort honom, så fungerar inte jag i alla fall. Jag känner sorg....”

6. Sammanfattning

Vi kommer i detta avsnitt att knyta ihop vårt uppsatsarbete genom att göra en kortare sammanfattning utifrån vårt syfte och våra frågeställningar varefter vi avrundar med en slutdiskussion kring uppsatsinnehållets relevans för socialt arbete.

Syftet med vår undersökning var; *att belysa mäns och kvinnors upplevelser och känslor av att vara syskon till narkotikamissbrukare samt att åskådliggöra om dessa upplevelser och känslor har något samband med uppväxtförhållanden.* De centrala frågeställningarna var; *Hur beskrivs uppväxtförhållanden i familjer där ett barn är narkotikamissbrukare?, Hur beskrivs relationen mellan narkotikamissbrukare och dennes syskon?, Hur beskriver syskon till narkotikamissbrukare sina känslor inför det narkotikamissbrukande syskonet?*

I undersökningen gav våra respondenter skiftande beskrivningar av uppväxtförhållanden, upplevelser och känslor. När man undersöker individers upplevelser och känslor finns stora

variationer eftersom alla individer är olika, har olika förutsättningar och formas i samspelet med sitt sociala nätverk, som även det är olika för alla individer. Trots att våra respondenter uttryckte skiftande beskrivningar av sina upplevelser och känslor av att vara syskon till narkotikamissbrukare, påvisas i vissa fall likheter. Familjernas fäder hade, på olika sätt, t.ex. inte varit känslomässigt tillgängliga för sina barn och då speciellt inte för narkotikamissbrukaren under deras uppväxt. Vår tolkning är att på så sätt fick barnen inte den trygghet i sina familjer som barn behöver vilket kan ha fått betydelse för deras utveckling och samspel med andra människor.

Våra respondenter har även beskrivit att de oavsett vilken relation till och vilka känslor för sitt narkotikamissbrukande syskon de har eller har haft, har de alla i mångt och mycket tagit en ansvars roll gentemot sitt narkotikamissbrukande syskon. Anledningen till att syskon tar ansvar för sitt narkotikamissbrukande syskon kan ha flera orsaker men vår tolkning är att våra respondenter gjort så eftersom föräldrarna av någon anledning inte orkat, kunnat eller haft förmågan att hjälpa narkotikamissbrukaren. Då våra respondenter beskrivit sina känslor för sitt narkotikamissbrukande syskon kan dessa inte generaliseras, men några respondenter beskriver skamkänslor i vissa avseenden för sitt narkotikamissbrukande syskon medan andra respondenter beskriver känslor såsom t.ex. frustration, besvikelse och sorg.

7. Slutdiskussion

I detta avsnitt avrundar vi vårt uppsatsarbete med en diskussion kring uppsatsinnehållets relevans för socialt arbete.

När vi påbörjade vår undersökning inom detta utforskade ämnesområde förvånades vi över att syskon inte uppmärksammats inom gruppen anhöriga till missbrukare, oavsett om det gäller alkohol- eller narkotikamissbruk. Forskning kring anhöriga till missbrukare utgår, som vi tidigare nämnt, till övervägande del från barn, föräldrar, make/maka eller sambo till alkoholmissbrukare. Vår förförståelse, när vi påbörjade vårt uppsatsarbete, var att anhöriga till missbrukare kan påverkas på flera sätt t.ex. känslomässigt, socialt och ekonomiskt, vilket vi genom undersökningen fått belägg för. Men vår mening är att den problematik det kan innebära att vara anhörig till missbrukare behöver större uppmärksamhet. När det gäller

syskon till narkotikamissbrukare behöver denna, enligt vår mening, bortglömda grupp uppmärksammas i äminstone samma grad som övriga anhörig.

När vi ser till våra respondenter som alla på något sätt tagit en ansvars roll gentemot sitt narkotikamissbrukande syskon tror vi att dessa möjligen behöver, eller har behövt, råd och stöd i sitt syskonskap. I undersökningen har det narkotikamissbrukande syskonets kön inte varit ett medvetet val utan slumpen har avgjort detta. En tanke som har väckts hos oss är; Om de narkotikamissbrukande syskonen varit systrar hade då deras syskon varit lika ansvarstagande? Eftersom kvinnligt narkotikamissbruk generellt är mer stigmatiserande gäller detta förmodligen även för syskonen. Det är kanske mer skambelagt att vara syskon till en narkotikamissbrukande syster än en bror? Vi menar att det inom socialt arbete finns anledning att uppmärksamma och uppmuntra syskon till narkotikamissbrukare att söka hjälp och stöd i sin syskonroll. I SOU 1994:29 framhålls att anhöriga till missbrukare bör få möjlighet till stöd och hjälp:

Med beaktande av skadorna/konsekvenserna för missbrukarens familj kan det övervägas om inte anhöriga bör tillförsäkras möjligheter till stöd och hjälp i lagstiftningen. Ett skäl som talar för "klientstatus" för anhöriga i lagstiftningen är att anhöriga till missbrukare, som inte söker vård och behandling för sitt missbruk, har mycket små möjligheter att få hjälp. Ett annat skäl är att resurstilldelning begränsas till klienter, likställt med missbrukare. Trots att skyldigheten regleras i lagstiftningen, bl.a. i 6§ socialtjänstlagen, är stödet för anhöriga svagt genom att de inte utpekas som målgrupp (a.a., s 136).

Redan 1994 gjordes detta övervägande om lagstiftning kring anhörigas möjlighet till stöd och hjälp men idag, åtta år senare, har ännu ingenting hänt. Vår mening är att om anhöriga, och i vårt fall syskon till narkotikamissbrukare, får hjälp och stöd gynnar detta inte bara syskonet utan även narkotikamissbrukaren och i förlängningen kanske även samhället i stort. Med hjälp och stöd kan syskonet få hjälp att bearbeta känslor av t.ex. skam och skuld men kan även tillvaratas som en resurs för sitt narkotikamissbrukande syskon. Genom att bibehålla eller skapa en bra relation syskonen sinsemellan kan kanske denna relation hjälpa syskonet till

drogfrihet. Men problemet ligger, som vi ser det, i att man som syskon till narkotikamissbrukare måste våga söka hjälp och stöd trots att kanske skam och skuld känslor hindrar detta. Men inte bara det, man måste även vara stark och ha drivkraft för att få hjälp och stöd eftersom detta inte är en självklarhet. Vår respondent Lena påvisar detta tydligt genom att säga:

Jag tog reda på vilka rättigheter/skyldigheter samhället hade. Jag ringde socialförvaltningen varje dag. De var så jävla trötta på mej, jag var trevlig i början men när jag märkte att de sket i mej och min bror blev jag riktigt otrevlig. Jag ringde både brorsans socialsekreterare och social chefen varje dag tills de satte ett LVM på honom.

Vi menar att för att synliggöra syskon till narkotikamissbrukare krävs forskning. Detta då syskons upplevelser, känslor och behov behöver dokumenteras för att syskon till narkotikamissbrukare skall kunna få erforderligt stöd och hjälp. Syskon till narkotikamissbrukare har en andrahandsposition inom gruppen anhöriga till missbrukare, eller de är rättare sagt helt bortglömda. Föräldrar, sambo, make/maka eller barn ses som viktigare och socialtjänst och behandlingshem med anhörigveckor utformar sin verksamhet efter dessa anhöriga. När narkotikamissbrukare är i behandling får han/hon bjuda in en anhörig under en veckas tid på ”anhörigvecka”, vilka då oftast är just föräldrar eller sambor. Likaså anordnar behandlingshem veckor för barn till missbrukare. Men vi vet inte att något liknande anordnas för syskon till narkotikamissbrukare. Varför inte? Man kan undra vilka signaler detta sänder ut till syskon till narkotikamissbrukare överlag. Räknas de inte? Är det enbart syskonens gemensamma föräldrar som far illa och är i behov av stöd då de har ett barn som är narkotikamissbrukare? Vi anser att det behövs ett engagemang från socialtjänst och behandlingshemsverksamheter. Ett engagemang att vilja inkludera syskon i gruppen anhöriga till missbrukare med syfte att stödja syskonen i deras relation till sitt narkotikamissbrukande syskon och för att hjälpa dem kring den problematik det kan innebära att ha ett syskon som är narkotikamissbrukare.

8. Källförteckning

- Burenius, Ingrid & Karlsson, Birgitta (1984). *Socialarbetare – klient: en systemteoretisk modell*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- DePoy, Elisabeth & Gitlin, Laura (1999). *Forskning en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Giddens, Anthony (1998). *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Hilte, Mats (1996). *Avvikande beteende – en sociologisk introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, Odd (1998). *Emotioner, sociala band och ritualer – En kvalitativ analys av narkotikakarriärer*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Lundsbye, Maths, Sandell, Göran, Ferm, Roland, Währborg, Peter, Petitt, Bill, Fälth, Tommie (1990). *Familjeterapins grunder – ett interaktionistiskt perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Melin, Ann-Gerd & Näsholm, Christina (1994). *Behandlingsplanering vid missbruk*. Lund: Studentlitteratur.
- Nestius, Hans (1991). Friska syskon till barn med handikapp betalar ett högt pris. *Ottar*, 1991:4 (s 3-4, 69-74).
- Ottar 1991:4. *Olika som bär: syskonroller i barndom och vuxenliv*. Stockholm: Sesam.
- Piltz, Karl Gustaf & Gústavsdóttir, Kristín (1992). *Den osynliga familjen. Samarbetspartner eller syndabock*. Göteborg: Ask och Embla.
- Repstad, Pål (1999). *Närhet och distans – kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur (3:e upplagan).
- Roos, Hans-Edvard (1984:2). *Frågeteknik för kvalitativa intervjuer. Meddelande från Socialhögskolan*. Lund: Socialhögskolan.
- SOU 1994:29. *Barn – Föräldrar – Alkohol*. Socialdepartementet.
- Svensson & Starrin (1996). *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: studentlitteratur.
- Trost, Jan och Levin, Iren (1999). *Att förstå vardagen*. Lund: Studentlitteratur.
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning ”Drogutvecklingen i Sverige – Rapport 2002”. <http://www.can.se> [cited 2002-11-16]

INTERVJUGUIDE

Uppväxtförhållanden

- Familjesammansättning: föräldrar, syskon, släkt
- Ålder på syskonen – vilken placering i syskonskaran
- Socialt nätverk
- Viktiga händelser i familjen: flytt, dödsfall, skilsmässa etc.
- Föräldrars ev. drogbruk

Samspel i familjen

- Hur fungerade/fungerar ni som familj?
- Normer och regler?
- Olika för syskonen?
- Öppet eller slutet klimat?
- Vilka roller som barn i familjen?

Familjens relationer

- Föräldrarna sinsemellan?
- Föräldrar – dig?
- Föräldrar – narkotikamissbrukaren?

Tankar och känslor om syskonskapet

- När upptäcktes missbruket?
- Hur reagerade du?
- Hur reagerade föräldrarna?
- Hur har ditt umgänge med ditt syskon sett ut?
- Vilken relation har ni idag?
- Finns det positiva saker med att vara syskon till en narkotikamissbrukare?
- Finns det stunder då du ifrågasätter er syskonskap och vill bryta kontakten?
- Egna tankar/funderingar kring syskonets missbruk
- Vilka känslor för syskonet och dennes missbruk?

Missbruksbild

- Aktiv eller drogfri?
- Antal missbruksår?
- Huvuddrog?

Jag _____ deltar härmed frivilligt i en intervju genomförd av studenter från Socialhögskolan i Lund. Intervjun skall användas som material i en studie som ingår i studenternas C-uppsats under socionomutbildningens sjätte termin. Syftet med uppsatsen är att lyfta fram och belysa mäns och kvinnors upplevelser och känslor av att vara syskon till narkotikamissbrukare.

Intervjun kommer att spelas in på band enligt överenskommelse, detta för att underlätta bearbetning av material och för att citat skall kunna återges korrekt. De inspelade intervjuerna kommer därefter att skrivas ut för att kunna bearbetas tillsammans med litteratur och övriga källor inom ämnesområdet. Intervjumaterialet kommer att behandlas med fullständig anonymitet, inga namn kommer att användas och bandinspelningarna kommer enbart att vara tillgängliga för uppsatsskrivarna. Bandinspelningarna kommer efter genomförd studie att förstöras. Då C-uppsatsen är färdigställd kommer den att granskas av examinatorer vid Socialhögskolan i Lund samt av studenter i klassen.

Övergripande teman som berörs under intervjun är:

- Uppväxtförhållanden
- Samspel i familjen
- Familjens relationer
- Tankar och känslor kring syskonskapet till narkotikamissbrukare
- Missbruksbild

Intervjuarnas underskrifter

Kristin Henningsson

Rose-Marie Pernton

Tabell över våra respondenter ursprungsfamiljer

	<i>UPPVÄXT I KÄRNFAMILJ (MAMMA, PAPPA, BARN)</i>	<i>FÖRÄLDRARNA SKILDA</i>	<i>RESPONDENTENS SYSKON OCH PLACERING I SYSKONSKARAN</i>	<i>ÅLDERSSKILLNAD RESPONDENT/ NARK.MISSBRUK.</i>
<i>Elsa</i>	x		Syster – 1 år äldre Elsa Syster – 1 år yngre Bror – 13 år yngre	Elsas 13 år yngre bror
<i>Bengt</i>	x		Syster – 2 år äldre Bengt Bror – 3 år yngre Syster – 8 år yngre	Bengts 3 år yngre bror
<i>Siv</i>		Siv 15 år	Siv Bror – 2 år yngre Bror – 9 år yngre	Sivs 9 år yngre bror
<i>Lena</i>		Lena 5 år	Lena Bror – 2 år yngre	Lenas 2 år yngre bror
<i>My</i>		My 11 år	Bror – 17 år äldre Bror – 15 år äldre Bror – 13 år äldre Bror – 11 år äldre My	Mys 11 år äldre bror
<i>Peter</i>		Peter 12 år	Syster – 2 år äldre Peter Bror – 7 år yngre	Peters 7 år yngre bror